

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

J. S. Machar feminista?
(J. S. Machar a feminist?)

Bakalářská diplomová práce
Tereza Pánková

Studijní obor: česká filologie – anglická filologie
Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Olomouc

2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila pouze literaturu uvedenou v příloženém seznamu.

V Olomouci dne:

Podpis:

Poděkování

Děkuji Mgr. Janě Vraiové, Ph.D. za cenné rady, vlídný přístup, za odborné vedení práce a za čas, který mi při psaní mé bakalářské práce věnovala. Rovněž bych chtěla poděkovat své rodině za podporu a trpělivost.

Obsah

1 Úvod	5
2 Feministická literární věda	7
2.1 <i>Écriture féminine</i>	9
3 J. S. Machar v proměnách literární historie	11
4 Analýza Macharových děl spojovaných s feminismem	18
4.1 <i>Zde by měly kvést růže</i>	18
4.2 <i>Magdalena</i>	28
4.3 <i>Životem zrazení</i>	39
5 Závěr	43
6 Anotace	45
7 Resumé	46
8 Literatura	47
9 Přílohy	50

1 Úvod

Josef Svatopluk Machar je nepřehlédnutelným autorem konce 19. století a počátku století dvacátého. V jeho tvorbě lze nalézt zřetelné prvky realismu, o jehož podobu probíhaly boje právě na konci 19. století. Machar bývá nazýván útočným básníkem politického protestu, čemuž vyhovovala především forma fejetonu, zároveň to byl ale básník intimní lyriky, jenž byl schopen v mnoha básních podhalit své nitro. Přestože velkou část svého života strávil ve Vídni, kontakt s českou veřejností nepřerušil, ba právě naopak výraznou měrou přispíval k formování moderní české literatury a společnosti. Machar za přispění F. X. Šaldy vytvořil manifest České moderny, který vyšel v *Rozhledech* roku 1895. Manifest byl vyjádřením mladých umělců k soudobým literárním i politickým poměrům. Požadovali v něm volnost slova, právo na vyjádření vlastního přesvědčení a v umění zdůrazňovali především uměleckou individualitu a vnitřní pravdivost.

Po prostudování odborné literatury mě překvapilo, že někteří literární badatelé nazývají Josefa Svatopluka Machara feministou. Například literární kritik a historik Fedor Soldan ve své monografii *J. S. Machar* označuje Machara za prvního básnického feministu v české literatuře a jeho období tvorby, ve kterém vznikla díla, jež budou v této práci analyzována, nazývá obdobím feministickým. Rovněž Libuše Heczková v díle *Píšíci Minervy* označuje Machara velkým „feministou“. Ačkoliv Heczková užila pojmu feminista v uvozovkách, z kontextu nevyplývá, že by autorka považovala zmíněné označení za nevhodné či nesprávné. Také po přečtení několika bakalářských a diplomových prací tematicky zaměřených na Machara nebo aspoň ho zmiňujících, jsem našla diplomovou práci Hany Železné z roku 2007, kde je Machar nazván dokonce velkým feministou. S těmito názory se neztotožňuji, nesouhlasím s nimi, a proto jsem se rozhodla pomocí analýzy Macharových děl ukázat, že nazývat Machara feministou není správné.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je tedy dokázat, že Josef Svatopluk Machar, ačkoliv se několik z jeho děl soustřeďuje na ženy, nebyl feministou, a jeho tvorbu nemůžeme nazývat feministickou. Chci prokázat, že ženy se v Macharových dílech objevují pouze v rovině tematicko-motivické a že je autor nepoužívá jako objekty pro přímý boj v rámci feminismu.

Bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních částí. V první části se věnuji feministické literární vědě, shrnuji klíčové body. V této části jsem se opírala především o poznatky Pam Morrisové, které sumarizovala v knize *Literatura a feminismus*. Rovněž jsem zde zahrнула popis konceptu *écriture féminine* Hélène Cixousové, který podle mého názoru ve feministické literární vědě výrazně rezonuje. V druhé části práce jsem doložila, jakým způsobem vnímali J. S. Machara literární historikové v průběhu 20. a 21. století. Snažila jsem se vyzkoumat, zda některý z nich přikládal větší hodnotu Macharovým dílům o ženách, či zda ho někdo dokonce nazýval feministou. Mým cílem v této části bylo také ukázat, jaké místo zaujímají dle literárních historiků knihy o ženách v jeho tvorbě. V třetí a nejdůležitější části práce jsem analyzovala Macharova díla, jež bývají spojována s ženami: *Zde by měly kvést růže...*, *Magdalena*. Krátce jsem se věnovala také sbírce *Životem zrazení*, která bývá v odborných publikacích zmiňována jen okrajově.

V rámci primární literatury jsem pracovala s 20. vydáním sbírky *Zde by měly kvést růže...* z roku 1957. Dříve vydané podoby této sbírky jsem úmyslně nepoužila, a to z toho důvodu, že do předchozích vydání byly básně postupně přidávány. První vydání z roku 1894 obsahovalo pouze jedenáct básní, do druhého vydání z roku 1901 byla zařazena báseň *Mimo cesty života* a do třetího vydání z roku 1907 přibyly texty *Červené střevičky* a *Teta*. Z ediční poznámky k námi použitému vydání je zřejmé, že všechna následující vydání byla totožná, měla stejné složení básní.

2 Feministická literární věda

Feministická literární teorie je součástí literární vědy a není založena pouze na jednom teoretickém rámci, nýbrž se svými poznatky opírá o množství metod. Dohromady se však snaží zkoumat, jak jsou v literatuře znázorňovány ženy, jak vypadá ženská literární produkce či ženská recepce, čím pohled je prezentován v dílech, zda ve skutečnosti existuje rozdíl mezi literaturou psanou ženami a literaturou psanou muži, a pokouší se rozbít jednostranné maskulinní nazírání na literaturu.¹ V Pechlivanově *Úvodu do literární vědy* Gabriele Rippl dělí feministické bádání v literatuře na tři hlavní směry: ženská studia, feministickou literární vědu a dekonstruktivní feminismus. Tyto tři obory podle něj existují vedle sebe a vzájemně se doplňují.² Feministické teorie se ve 20. století rozvíjely hlavně v západních evropských zemích, a to zejména v oblasti literární kritiky, v českém prostředí se feministická studia rozvíjí především prostřednictvím sociologie.³

Na formování feministické literární teorie se v anglosaské tradici značně podílelo politické ženské hnutí z konce 60. let 20. století. V první fázi tohoto uvažování se literární kritičky snažily o analýzu způsobu, jakým byly zobrazeny ženy v dílech „klasických“ autorů mužů, jak muži zachycovali ženské postavy, a snažily se upozornit na zarytý patriarchálně nastavený řád. Od poloviny 70. let 20. století se feministická literární teorie zabývala kritikou literárního kánonu, který byl sestaven především ze spisovatelů – mužů. V té době byly spory o to, zda zařadit spisovatelky do již existujícího kánonu orientujícího se podle mužského hodnotového systému, nebo zda by bylo výhodnější vytvořit jakýsi „protikánon“ tzn. kánon obsahující pouze ženské autorky.⁴

Feministické literární teorie se opírají o feministickou ideologii, která vychází z faktu nerovnosti pohlaví v sociálních strukturách, jako je právo, školství, zaměstnání, náboženství či rodina. V těchto oblastech se řeší problémy vyššího výdělku mužů, jejich

¹ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, s. 19.

² PECHLIVANOS, Miltos, ed. et al. *Úvod do literární vědy*. Praha: Herrmann, 1999, s. 229.

³ *Ženská literární tradice a hledání identit: antologie angloamerické feministické literární teorie*. Vyd. 1. Editor Libora OATES-INDRUCHOVÁ, přeložila Michaela CYRUSOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007, s. 17–18.

⁴ *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy*. Vyd. 1. Editor Ansgar NÜNNING, editor Jiří TRÁVNÍČEK, editor Jiří HOLÝ, přeložil Aleš URVÁLEK, přeložil Zuzana ADAMOVÁ. Brno: Host, 2006, s. 217–218.

snazšího uplatnění v profesi a rychlejšího kariérního růstu.⁵ Podle Pam Morrisové mohou tvůrčí formy literatury poskytnout hlubší pochopení lidské zkušenosti a přispět k lepšímu pochopení reality, a proto nám mohou literární díla podle feministického uvažování pomoci zjistit, jak společnost funguje v neprospěch žen.⁶

Předmětem diskuze v rámci feminismu je otázka, zda může být feministou také muž. Názory na tuto skutečnost se mezi feministkami různí. Pam Morrisová se domnívá, že muž, který opravdu sdílí a hlásá feministické názory, takto být označen může. Na druhou stranu je ale zdůrazněno, že muž bude vždy v jiné situaci než žena hlásající ty samé ideály, protože muž sice může popsat ženami prožívanou společenskou nerovnost pohlaví, ale nikdy ji nemůže zažít.⁷ To, že je autor textu muž či žena nemusí nutně souviset s tím, jaký úhel pohledu používá ve svých dílech, tzn., dílo napsané ženou nemusí nutně odrážet pouze ženský úhel pohledu a dílo napsané mužem nemusí vyjadřovat čistě maskulinní hodnoty. Morrisová upozorňuje na to, že i někteří spisovatelé-muži tvrdí, že v jejich dílech promlouvá ženskost, a dokládá to známým Flaubertovým ztotožněním se s hrdinkou: „Paní Bovaryová jsem já.“⁸

Feministická literární kritika klade silný důraz na potřebu stát se nezaujatými čtenáři, naučit se číst navzdory emocionálnímu zabarvení jazyka a použité metaforice. Čteme-li totiž dílo napsané spisovatelem-mužem, automaticky se ztotožňujeme s jeho názory a systémem hodnot. Je proto nutné naučit se vytvářet si v textech protichůdná vypravěčská stanoviska a tím zpochybňovat v díle vyjádřené názory a hodnoty.⁹ Nelze říci, že díla soustředěná na ženy jsou nezbytně spojena s feminismem, ani že je kniha pro feminismus zajímavá, pokud má hlavní postavu, které jsou připsány ženské zkušenosti.¹⁰ Feminismus musí být vždy spojení žen v politické hnutí s určitými cíli a záměry. Jedná se o seskupení sjednocené svými politickými zájmy, ne pouze stejnými zkušenostmi.¹¹

⁵ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, 13–14.

⁶ *Ibidem* s. 17.

⁷ *Ibidem* s. 12.

⁸ *Ibidem* s. 107.

⁹ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, s. 41–43.

¹⁰ *Ženská literární tradice a hledání identit: antologie angloamerické feministické literární teorie*. Vyd. 1. Editor Libora OATES-INDRUCHOVÁ, přeložil Michaela CYRUSOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007, s. 62–63.

¹¹ *Ibidem* s. 74.

2.1 Écriture féminine

Pojem écriture féminine pochází z francouzštiny a do českého jazyka může být doslovně přeložen jako ženské psaní.¹² S koncepcí écriture féminine jsem se seznámila prostřednictvím *Lexikonu teorie literatury a kultury*, kde jsou shrnuty a vysvětleny klíčové body pro pochopení tohoto konceptu. Zároveň jsem pracovala s texty Jana Matonohy, který se kromě jiného zabývá také ženským psaním a v českém prostředí pracuje s termínem écriture féminine. Rovněž jsem prostřednictvím překladu čerpala z poznatků Pam Morrisové shrnutých v knize *Literatura a feminismus*.

Termín écriture féminine pochází od jedné z předních francouzských feministek Héléne Cixousové. Nepracuje s ním však pouze ona, ale také ostatní francouzské feministky například L. Irigarayová, M. Wittigová, Ch. Chawafová a další. Écriture féminine se ve Francii začalo formovat na konci 60. let 20. století a již od počátku se ženy v rámci tohoto konceptu snažily vyrovnat se se západní kulturou fungující na základě patriarchálního řádu.¹³ Podle Cixousové není možné écriture féminine definovat. Praxe ženského psaní nebude nikdy definovatelná, neboť nelze vytvořit teorii praxe, uzavřít ji a zakódovat.¹⁴

Charakteristickými rysy écriture féminine jsou: rušení hranic mezi žánry, neuzavřenost textu, nelineární vyprávění, dialogičnost, syntagmatické a gramatické zlomy jakož i zdůrazňování materiálnosti řeči na úkor rytmu a homofonie.¹⁵ Jako základna pro tento alternativní jazykový řád je uváděna mateřská láska, vztah matky a dítěte.¹⁶ Podle Cixousové je ženský jazyk spojen především se schopností dávat, na druhou stranu falocentrický (tzn. preferující maskulinní hodnoty) jazyk je dáván do souvislosti s řádem založeným na vlastnictví a majetku.¹⁷ „Žena se nesnaží pokrýt své náklady. Je schopná nevrátit se sama

¹² MATONOHA, Jan. *Psaní vně logocentrismu: (diskurz, gender, text)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009, s. 112.

¹³ *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy*. Vyd. 1. Editor Ansgar NÜNNING, editor Jiří TRÁVNÍČEK, editor Jiří HOLÝ, přeložil Aleš URVÁLEK, přeložil Zuzana ADAMOVIČ. Brno: Host, 2006, s. 172.

¹⁴ CIXOUSOVÁ, Héléne: „Smích Medúzy“. *Aspekt*, 2-3. Přeložil Hana HÁJKOVÁ. Bratislava, 1995., s. 15.

¹⁵ *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy*. Vyd. 1. Editor Ansgar NÜNNING, editor Jiří TRÁVNÍČEK, editor Jiří HOLÝ, přeložil Aleš URVÁLEK, přeložil Zuzana ADAMOVIČ. Brno: Host, 2006, s. 172.

¹⁶ *Ibidem* s. 172.

¹⁷ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, s. 133.

k sobě, neusadit se, rozdávat se, všude vycházet vstříc. [...] Pokud má žena nějaké já, které ji charakterizuje, je to paradoxně její schopnost vzdát se nezištně sebe samé: nekonečné tělo, bez ‚konce‘.¹⁸ „Mužské“ a „ženské“ se nemusí nutně vztahovat k biologickému tělu, jde spíše o metafory, a proto nemusí v rámci écriture féminine tvořit výhradně ženy. Cixousová se důrazně vyhraňuje proti binární hierarchii, ze které byla podle ní vymýcena ona femininní stránka.

Jazyk v dílech Héléne Cixousově je vzorovým příkladem toho, jak tvořit v rámci écriture féminine. Tón psaní v její nejslavnější knize *Smích medúzy* je oslavný a sebejistý.¹⁹ Kolektivně používá zájmeno „my“ zřejmě proto, aby navodila pocit společné ženské identity. Často si hraje se vztahem mezi zvukem a významem, vytváří slovní hříčky, vymýšlí nové vlastní termíny. Její jazyk je velmi metaforický, a proto mimo jiné také velmi obtížný pro překlad. Aby nastolila pocit mluvícího hlasu, používá otázky, zvolací věty a potvrzující odpovědi. Podle Pam Morrisové nabízí Cixousová ženský způsob psaní jako prostředek odporu, neboť veškeré její jazykové hříčky podřívají význam a logiku, které jsou zafixované v textech psaných muži. Tímto způsobem se Cixousová vysmívá jakémukoli autoritativnímu jazyku, jenž lpí na pravdě a identitě nezpochybnitelného.²⁰

¹⁸ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, s. 134.

¹⁹ V českém kontextu je známá pouze část knihy *Smích medúzy*, která byla přeložena a vyšla v časopise *Aspekt*. (CIXOUSOVÁ, Héléne: „Smích Medúzy“. *Aspekt*, 2-3. Přeložil Hana HÁJKOVÁ. Bratislava, 1995., s. 15.)

²⁰ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, s. 134–138.

3 J. S. Machar v proměnách literární historie

V druhé části bakalářské práce budu zkoumat, jak byl J. S. Machar vnímán očima literárních historiků v průběhu 20. a 21. století, zda byl v souvislosti s ním často zmiňován pojem feminismus a jaké místo obecně zaujímají Macharovy knihy o ženách v jeho tvorbě.

Arne Novák ve *Stručných dějinách literatury české* charakterizoval sbírky *Zde by měly kvést růže...*, *Životem zrazení* a veršovaný román *Magdalena* ve srovnání s dalšími Macharovými díly velmi stručně.²¹ Této oblasti autorovy tvorby, oblasti inspirované ženskými osudy, nevěnoval velkou pozornost. Dokonce lze říci, že ji ani nevymezil jako samostatnou oblast, spíše tyto knihy pouze zařadil do období, ve kterém se u Machara projevoval příklon k objektivizaci. Více než na výše zmíněná díla kladl důraz na Macharovy lyrické počátky tvorby – *Confiteor*, *Čtyři knihy sonetů*. Minoritně pak zmínil Macharův cestopisný deník *Výlet na Krym* a nejvíce pozornosti soustřeďoval na Macharovo období odklonu od křesťanství a příklonu k antice. Na rozdíl od Masaryka, který věřil, že krizi v 90. letech bude možno překonat obratem ke křesťanství,²² Machar se stal silným vyznavačem antiky. Z antiky vycházel především jeho devítidílný básnický cyklus *Svědómím věků*. O upřednostňování antiky před křesťanstvím svědčí již názvy několika částí tohoto cyklu – *Jed z Judey*, *V záři helénského slunce*. Toto dílo zachycuje Macharovu snahu zobrazit dějiny od antiky až po současnost, přičemž se zastavuje u osobností pro něj zajímavých či inspirativních. Nejvíce jej zřejmě ovlivnil Napoleon Bonaparte, kterému byl věnován celý šestý svazek s názvem *ON*.

Macharova osobitá fejetonistika byla další oblastí Novákova zájmu. Publicistický žánr fejetonu totiž umožňoval autorovi mířit na aktuální politické i kulturní dění a zaujímat různá stanoviska k soudobým problémům. Tematicky čerpal z nejrůznějších životních příběhů, z veřejného a kulturního ruchu ve Vídni, z mžítkových fotografií z ulice, vlaku nebo parlamentu, z pobytu v nemocnici či

²¹ NOVÁK, Arne, Antonín GRUND a Rudolf HAVEL. *Stručné dějiny literatury české: zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české*. 1. vyd. Editor Antonín GRUND, editor Rudolf HAVEL. Olomouc: R. Promberger, 1946.

²² LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 406–407.

z cestovatelských vzpomínek.²³ Jeho fejetony se vyznačují vypjatou subjektivností, ironií a sarkasmem. Jsou uspořádány chronologicky a ty, které tvořily souvislejší celky, pak také tematicky (*Katolické povídky, Antika a křesťanství, Řím, Kriminál* a další).²⁴ Autorova fejetonistika byla spjatá především s časopisem *Čas* Jana Herbena, ve kterém své texty pravidelně publikoval pod šifrou -by-. Přestože byl Machar básníkem politického protestu, nikdy nebyl podporován žádným politickým programem a jeho politickému vzdělání chyběly hlubší souvislosti.²⁵

V konečném shrnutí Arne Novák zdůraznil, že u Machara se modernost projevovala nikoli v umělecké sféře, ale naopak ve sféře myšlenkové.²⁶ A to hlavně z toho důvodu, že vnesl do literatury mnoho otázek týkajících se problémů nejen politických, ale i etických, jako je odpor ke katolicismu a k Habsburkům, ale hlavně emancipace dělnictva a ženy. Zobrazil také podstatnou část moderní skutečnosti české, zvláště jak se jevila v životě milostném a rodinném. Vzhledem k mé analýze díla *Zde by měly kvést růže...* nelze souhlasit s dalším Novákovým tvrzením, že Macharovi chyběly nerudovské dary srdce, shovívavá humanita, vlídný humor a spanilá citovost. V rámci všech děl včetně oněch politicky a protispolečensky zaměřených je sice možné tenhle výrok aplikovat, avšak v *Magdaleně*, sbírce *Zde by měly kvést růže...* i ve sbírce *Životem zrazeni* se Machar předvedl jako autor plný citu a porozumění obzvláště ve vztahu k ženám.

V onom období objektivizace Novák uvedl společně se sbírkami *Zde by měly kvést růže...*, *Životem zrazeni* a veršovaným románem *Magdalenou*, také sbírku hořkých meditací a projevů o naší politice a filosofii českých dějin *Tristium Vindobona*, sbírku *Tristium Praga*, cyklus veršovaných povídek *Filmy* nebo také duchaplný pamflet na mladočeskou politiku *Boží bojovníci*. Básně ze sbírky *Zde by*

²³ NOVÁK, Arne, Antonín GRUND a Rudolf HAVEL. *Stručné dějiny literatury české: zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české*. 1. vyd. Editor Antonín GRUND, editor Rudolf HAVEL. Olomouc: R. Promberger, 1946, s. 447.

²⁴ OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000, s. 50–51.

²⁵ SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1974, s. 128.

²⁶ NOVÁK, Arne, Antonín GRUND a Rudolf HAVEL. *Stručné dějiny literatury české: zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české*. 1. vyd. Editor Antonín GRUND, editor Rudolf HAVEL. Olomouc: R. Promberger, 1946, s. 448.

měly kvést růže... označil Novák jako lyrická dramata ženských duší, jako cyklus podobizen a povídkových skic moderní trpící ženy a domníval se, že Machar zde požadoval pro ženu právo na osobnost, na lásku, na pochopení. O *Magdaleně* v jedné větě shrnul, že k malbě ženského osudu se pojí jízlivá kresba českého maloměšťáctví a satira našeho politického života. Více informací o tom, zda se Machar zabýval ženskou otázkou, či nikoli a zda je, či není možné nazývat ho feministou, ze *Stručných dějin literatury české* z roku 1947, nezískáme.

Dalším literárním historikem a hlavním redaktorem rozsáhlého díla *Dějiny české literatury*, který charakterizoval i literaturu druhé poloviny devatenáctého století je Jan Mukařovský.²⁷ Osobu J. S. Machara pro tuto syntetickou literárněhistorickou práci zpracoval Zdeněk Pešat. Stejně jako Arne Novák i Zdeněk Pešat uvedl první v pořadí Macharovu subjektivní lyriku a stejně tak ani on nerozlišil zvláštní oddíl pro tituly soustředící se na ženské osudy. Díla *Zde by měly kvést růže...* a *Magdalena* zařadil do části s názvem *Lyrika politická a epika*. Na rozdíl od Nováka, který o těchto dílech poskytl velice strohé informace, je však Pešat analyzuje detailněji.

Machar se podle Pešata přihlásil k otázkám vztahu společnosti k ženě, které v druhé polovině devatenáctého století rezonovaly i v dílech dalších světových autorů, například Björnsona, Jacobsena, Ibsena nebo Strindberga.²⁸ Pešat zde uvedl, že sice kniha vyjadřuje nesouhlas se soudobými vztahy mezi lidmi, ale zároveň že se Machar nepohyboval v širších společenských souvislostech. U *Magdaleny* pak Pešat ženskou otázku vůbec nezmínil. Tento veršovaný román je zde charakterizován čistě jako kritika měšťácké morálky a útočná satira na český veřejný a politický život. Dokonce je uvedeno, že svým charakterem je blízký dalšímu Macharovu dílu, politickému pamfletu *Boží bojovníci*, ve kterém nenajdeme ženskou tematiku vůbec. Ani Zdeněk Pešat nezmínil v *Dějínách české literatury* v souvislosti s Macharem pojmy feminista, feminismus či feministický. Macharova dramata nemají žádný politický podtext, autor pouze potřeboval najít osamělé jednotlivce jako své hrdiny, aby mohl vyjádřit své deziluzivní východisko.

²⁷ MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury*. 3., Literatura 2. poloviny 19. století. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 631 s.

²⁸ *Ibidem* s. 509–511.

Zajímavé je srovnání prací českých literárních historiků, jako jsou právě *Dějiny české literatury* a *Stručné dějiny literatury české*, a práce Hany Voisine Jechové.²⁹ Profesorka Jechová působila řadu let v exilu na katedře bohemistiky na pařížské Sorbonně. Její dílo *Dějiny české literatury* je určeno pro francouzské studenty studující bohemistiku. Proto českým čtenářům může její dílo nabídnout jinou perspektivu, takovou, ze které chce autorka přiblížit českou literaturu cizím čtenářům. Jechová nahlíží na českou literaturu z evropského kontextu.

Machar se podle ní zřetelně lišil od básníků přelomu století. Neměl nic společného s dekadenty a mystiky té doby ani s autory, kteří se věnovali psychologickým otázkám. Ve shodě s českými literárními historiky zmínila Jechová jeho antiklerikalismus, příklon k antice, osobitou fejetonistiku a období lyrické tvorby. O *Magdaleně* napsala jen pár řádků a to v souvislosti s mravností. Machara označila za autora, který se stejně jako další spisovatelé jeho doby věnoval osudu prostitutek. *Magdalena* je podle ní obžalobou maloměšťáka a jeho sebeuspokojení. Ke sbírce *Zde by měly kvést růže...* měla jen jednu poznámku, napsala, že v ní autor zpodobil bezvýhodné situace konvenčních manželství. V závěru je shrnuto, že Machar zachytil problémy, které vzrušovaly generaci přelomu století, a často tytéž city vyjádřil jinak než dekadentní autoři.

Je pozoruhodné, že se Jechová ani v nejmenším nezmínila o ženské otázce, o ženách trpitelkách nebo o utlačovaném ženství ve společnosti, přestože právě Francie byla společně s Velkou Británií zemí, ve které feministické myšlení silně rezonovalo během celého 20. století. Právě z Francie ze 70. let pochází koncept *écriture féminine* Héléne Cixousové. Ani v této publikaci tedy není uvedena žádná souvislost Machara s feminismem nebo alespoň jakékoli nastínění Machara jako autora zabývajícího se ženami z jiného úhlu pohledu než jen jako „pouhými“ smutnými hrdinkami svých knih.

J. S. Machara zmiňují také mnohé odborné práce menšího rozsahu, jakými jsou například *Česká literatura 19. století* Josefa Poláka, *Česká literatura od 90. let XIX. století do roku 1945* Františka Buriánka nebo *Česká literatura ve zkratce 3* Bohumila Svozila. Všechny tyto práce shrnuly Macharovu tvorbu téměř stejným

²⁹ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Vyd. 1. Přeložil Aleš HAMAN. Jinočany: H&H, 2005, s. 348–350.

způsobem, nijak specificky se ženami v díle Machara nezabývaly. Podle Poláka se Machar v duchu manifestu České moderny zastal ženiny osobnosti a nastavil ostré zrcadlo měšťákům.³⁰ Podle Buriánka chtěl zase Machar ukázat osud ženy své doby, zobrazit rozpor mezi mladými sny a reálným životem v manželství a zobrazit neměnný ženský úděl Osudu.³¹

V publikaci Jana Lehára z roku 2000 *Česká literatura od počátků k dnešku* je jako v jedné z mála odborných prací vymezen pro Macharova díla o ženách samostatný oddíl³² a nepřímo je tak dán těmto dílům stejný význam a důležitost jakou měly Macharovy knihy politické, knihy osobní lyriky a jeho fejetonistika. V této publikaci je více rozvedeno, jak se J. S. Machar po formální stránce odlišil od starší generace a od školy Jaroslava Vrchlického. Kromě toho, že místo jambického začal používat trochejský verš, který je pro českou literaturu nejtypičtější, prosazoval hovorový ráz promluvy, jenž se lišil od vyumělkovaného jazyka lumírovců. Omezoval slovosledné inverze a poetismy a v básníkovi neviděl řečníka, který by byl inspirací pro celý národ: „A neznám vůbec ideálů, / bych hnal se pro ně ‚v boje jek‘, / mám srdce chladné jako skálu / a v srdci nenávisť a vztek...“.³³ Zdůrazňoval naopak právo básníka na osobní zpověď, nechtěl být „služkou kramářů“, ale „přísným zrcadlem své doby“.³⁴

V části výkladu s názvem *Osudy žen* jsou opět zmíněna dvě hlavní díla zabývající se ženami *Magdalena* a *Zde by měly kvést růže...*, která z autorovy epiky získala největší čtenářský ohlas. O těchto Macharových dílech je explicitně řečeno: „Prostřednictvím ženy, bytosti v tradičním pohledu ještě podrobené muži, bylo možné ověřovat, jak nevalně si stojí individuum v současném světě a co všechno brání

³⁰ POLÁK, Josef. *Česká literatura 19. století*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, s. 277–278.

³¹ BURIÁNEK, František. *Česká literatura od 90. let 19. století do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 23–24.

³² LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 1082 s.

³³ Ibidem s. 403.

³⁴ MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. Vydání první. Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub), s. 185.

jeho seberealizaci i uplatnění, o štěstí ani nemluvě.“³⁵ Není zde nijak naznačeno, že by se autor zabýval bojem za ženská práva či ženskou otázkou vůbec, ba právě naopak lze lehce nabýt dojmu, že kromě žen si autor pro svůj záměr zobrazit nešťastné individuality v soudobém světě mohl vybrat jiné hrdiny a podsouvání feministických úvah a zásad těmto dílům tedy není na místě. Stejně jako ve sbírce *Zde by měly kvést růže...* tak i v *Magdaleně* jsou zde ženy zmíněny pouze v tematicko-motivické rovině. Opět je více než rehabilitace prostitutky Lucy rozebrána kritika měšťácké společnosti a nemožnost nápravy křesťanskou láskou. Co se týče formy, tento veršovaný román je zde přirovnáván k Puškinovu *Evženu Oněginovi*.

Jako zaníceného mluvčího mladé generace a hlavního autora manifestu České moderny uvádí Josefa Svatopluka Machara *Panorama české literatury* z roku 2015.³⁶ O souboru *Zde by měly kvést růže...* je zde shrnuto jen to, že obsahuje veršované příběhy žen a dívek, do nichž se promítá deziluze a pocit zoufalství z nerovných manželství. Ani v této práci z 21. století, z doby, ve které je feminismus obecně rozšířeným pojmem a feministická literární kritika má již mnoho teoretických podkladů, není o této možnosti s ohledem na Macharovo dílo ani zmínka.

Žádný literární historik nevěnuje pozornost sbírce *Životem zrazení*, v některých případech není v publikacích ani zmíněna. Přestože se jedná o dílo, které nedosahuje takových kvalit jako sbírka *Zde by měly kvést růže...*, přece jen jde o soubor epických básní, který by neměl být opomíjen.

J. S. Macharovi bylo věnováno také několik monografií. Pavla Buzková, Vojtěch Martínek, Fedor Soldan nebo již zmíněný Zdeněk Pešat jsou literární historikové, kteří se zabývali osobností J. S. Machara a jejichž práce o něm mezi ostatními výrazněji rezonovaly. Nejnověji se Macharovi věnovala Lucie Kostrbová v monografii *Mezi Prahou a Vídní*. Ta však pro nás není příliš relevantní, protože Kostrbová se v souvislosti s *Magdalenou* zabývala spíše překladem do německého jazyka, což pro naši analýzu nebylo podstatné.

³⁵ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 407.

³⁶ MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. Vydání první. Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub), s. 185.

Fedor Soldan je jediný, kdo ve své monografii *J. S. Machar* nazval jedno z Macharových období tvorby obdobím feministickým a samotného Machara prvním básnickým feministou v české literatuře.³⁷ Monografie Pavly Buzkové mapuje všechny ženy, které jej v životě ovlivnily, a rovněž uvádí, do jaké míry ovlivnily jeho dílo. Zdeněk Pešat a také Vojtěch Martínek vyhradili sice sbírce *Zde by měly kvést růže...* a *Magdaleně* ve svých textech dostatek prostoru pro velmi podrobnou literárněvědnou analýzu, avšak ani oni stejně jako Buzková nepracovali ve svém myšlení s úvahami o Macharovi – feministovi.

³⁷ SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1974, s. 67.

4 Analýza Macharových děl spojovaných s feminismem

4.1 *Zde by měly kvést růže...*

Dílo, díky němuž bývá Machar nejčastěji označován jako feminista, je sbírka *Zde by měly kvést růže...* Jedná se o čtrnáct kratších textů, které sám autor v podnázvu žánrově vymezil jako lyrická dramata. Sbíрка vyšla v roce 1894, v tomtéž roce Machar vydal i svůj veršovaný román *Magdalena*, jenž je rovněž motivicky zaměřen na osud ženy. Název své sbírky převzal autor z novely dánského spisovatele J. P. Jacobsena, ve které je také rozvíjen příběh o ženách a lásce.³⁸

Jako neoficiální motto knihy uvádějí literární kritici³⁹ verše z epilogu: „Tvé drama, dítě... Byti ženou, už to znamená trpěti, nad drahou její zachmuřenou už Osud vyřkl prokletí.“⁴⁰ Tato slova s větší či menší platností u jednotlivých básní vyjadřují charakter Macharovy sbírky. Pohnuté osudy hrdinek, jejich osobní tragédie, těžké podmínky a životní strádání jsou umocněny soudobým začínajícím bojem za práva žen, za ženskou emancipaci. Díky tomu, že Machar dokázal soucitným tónem plným porozumění upozornit na problémy (sílicí emancipace, sňatková politika, fyzické násilí), se kterými se tehdejší společnost potýkala, získala jeho sbírka velký ohlas veřejnosti a dočkala se z jeho děl největšího počtu vydání. Celkové melancholické vyznění sbírky posílil autor u druhého vydání použitím obrazu plakety českého sochaře V. E. Šaffa zobrazující spoutanou ženu, u třetího až šestnáctého vydání pak použitím obrazu Františka Kupky zachycující ženu rezignovanou.⁴¹

Jedním z mnoha faktorů, které podnítily kritiky k uvažování nad Macharovou sbírkou, jako nad dílem napsaným feministou, jsou zejména dedikace ženám připojené ke každé básni. Mezi těmito ženami je například Hedva Macharová, která byla vzornou manželkou a matkou jeho dvou dcer, vždy byla rodině oporou, brala

³⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 149.

³⁹ Recenzent skrytý pod šifrou –p. *Zde by měly kvést růže...* In: Světozor 1893/94, s. 623.; DOSTÁL, Karel. *Zde by měly kvést růže...* In: Hlídka literární, 1895.; MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912., s. 90.

⁴⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 145.

⁴¹ Ibidem s. 147.

svůj úděl básnickovy ženy velmi zodpovědně. Nikdy nic nežádala, byla silná, navenek vždy vystupovala jako dáma.⁴² Báseň *Dva listy* je věnována Sofii Podlipské, sestře Karoliny Světlé, která se často zabývala ženskou otázkou a citovými problémy ženství. *Červené střevíčky* jsou věnovány Vlastě Tiché, dceři spisovatelky Boženy Vikové-Kunětické. Ta, i přestože její matka chtěla, aby šla studovat, se z lásky vdala. Stejně jako její matka prodělala několik potratů a těžkých porodů. Po patnácti letech manželství ovdověla a o rodinu se musela starat sama. Její životní cesta nebyla vůbec jednoduchá, prošla nejednou trpkou zkouškou.⁴³ Báseň *Teta* je věnována Boženě Benešové, básničce, novelistce, autorce románů, která byla ženou Josefa Beneše, jenž ji seznámil s J. S. Macharem. Toho si Benešová velice vážila. Krátce po svatbě spolu s manželem vycházeli dobře, respektovali se, to se ale posléze změnilo, v manželství se objevily problémy. Josef dostal novou práci, často nebyval doma. Ztratil zájem o kulturní a společenské aktivity, které byly pro Benešovou důležité a ta pomalu ztrácela své ideály a cíle. Roku 1912 se manželé rozvedli.⁴⁴ Dalšími ženami, kterým Machar věnoval své básně, jsou také například libretistka a překladatelka Anežka Schulzová nebo manželka sochaře V. E. Šaffa Frida Šaffová. Společným rysem žen, kterým byly Macharem dedikovány básně, tedy není pouze pohlaví, ale pravděpodobně také prožití životních deziluzí, překonávání překážek a hledání lásky.

Sbírka *Zde by měly kvést růže...* je názornou ukázkou autorova básnického stylu. Machar je řazen mezi realistické básníky, nikdy však netvořil striktně v rámci jednoho směru. V Macharově tvorbě se v 90. letech objevily nové rysy, kterými byly záměrná depoetizace a vědomé přibližování poezie próze. V návaznosti na Nerudův jazyk zdůrazňoval Machar zejména význam slova, nikoli zvukovou kvalitu verše. Blízký mu byl hovorový ráz promluvy, díky němuž byla sbírka přístupná širokému

⁴² BUZKOVÁ, Pavla. *Žena v životě a díle Macharově*. Praha: F. Šimáček, 1918, s. 113–121.

⁴³ ŽELEZNÁ, Hana. „Případ Viková – Kunětická“. *Príspevek ke studiu kritického myšlení o ženě a v ženě*. [online]. České Budějovice, 2007 [cit. 2016-04-04]. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. Dagmar Blümllová, CSc. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/it1fwp/>>;

⁴⁴ NOSKOVÁ, Magdalena. *Božena Benešová, 1873-1936*. [online]. Olomouc, 2009 [cit. 2016-04-04]. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/243g0t/>>;

čtenářstvu.⁴⁵ Depoetizací se výrazně odlišoval od tehdejšího vzletného jazyka Vrchlického školy, metafor užíval jen v malém množství a jeho rýmy byly často pouze gramatické. Kromě těchto rysů typických i pro další autorova básnická díla lze nalézt ve sbírce *Zde by měly kvést růže...* také nerýmovaný verš, který měl Machar v oblibě.⁴⁶

Důležitým prostředkem, pomocí kterého čtenáři zaujmají vůči textu určité stanovisko, jsou použité vypravěčské postupy.⁴⁷ Podle Pam Morrisové literární dílo funguje tak, že se snaží získat náš souhlas s názory a hodnotami, jež jsou v něm vyjádřeny. Poukazuje také na fakt, že dílo bývá často vnímáno jen z mužské perspektivy a postrádá ženský úhel pohledu. Také ve sbírce *Zde by měly kvést růže...* jsou příběhy vypravovány mužem. Velmi umně podává události, z nichž čtenáři mohou nabýt dojmu, jako by byl vypravěč očitým svědkem jednotlivých dějů. Například v básni *Marie Wiltova*, kde předkládá příběh o operní zpěvačce, jež se zabila skokem z okna, popisuje: „Já stál jsem tehdy v lidí vřavě, / jež tlačila se nedočkavě / ku zohavené mrtvole; / jí neviděl jsem; já měl dosti / těch hluchých řečí banálnosti, / úsudků plných lhostejnosti / a vtipů drzé svévole.“⁴⁸ V *Prologu* a *Epilogu* není vypravěč už pouze očitým svědkem, ale zcela se ztotožňuje s lyrickým subjektem – v *Prologu* vypráví o setkání se svou známou přítelkyní z mládí a uvědomuje si, jak rychle utíká čas a jak s ním lidé stárnou, v *Epilogu* pak mluví ke své malé dceři v kolébce, děsí se nad osudem, který ji jako ženu čeká, a slibuje, že jí pomůže jít těžkým životem. Vypravěč, který je leckdy stylizován jako autor textu, se v několika pasážích ve sbírce stává nejen svědkem děje, což posiluje pocit autenticity, ale dokonce hovoří přímo ke čtenáři: „...čtenář vytkne drobné Lili / běh snad dosti logický – / oh, můj čtenář se zde mýlí: / to jen duch můj básnický / zpracoval ty řeči její...“⁴⁹ Přestože Machar konstruoval vypravěče mužského,

⁴⁵ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 403.

⁴⁶ SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1974, s. 23–30.

⁴⁷ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, s. 41.

⁴⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 78.

⁴⁹ *Ibidem* s. 57.

mistrně vystihl tehdejší ženskou životní zkušenost a díky použitému soucitnému, někdy až lítostivému tónu rezonujícím celou sbírkou nemusí čtenář nabyt dojmu, že by mu bylo předkládáno čistě maskulinní nazírání skutečnosti.

Nejčastěji se opakujícím motivem sbírky je postavení ženy v manželství, stárnutí a vztah dítěte s rodičem. Velmi efektně je žena v nešťastném vztahu zachycena v básni *List*, která je ještě umocněna autorovou poznámkou, kde upozorňuje, že tento text není čistě jeho vlastnictvím, ale je přepracováním skutečného dopisu, jenž se mu dostal do rukou.⁵⁰ Machar velmi dovedně rozvíjí hru se čtenářem. Intimní forma dopisu současně s použitím oné poznámky zde zaručuje, že čtenář nevědomě na hru přistupuje a vnímá báseň jako autentický text, čímž je umocněn jeho dojem z celé skladby. Jedná se o dopis, který píše nejmenovaná žena svému muži, aby mu oznámila, že jej opouští, a zároveň ospravedlňuje svůj čin. „Hle čeho já se dneska odvažuji! / Tak psáti tobě! Tak si dovolovat / o sobě mluvit jako člověk jakýs, / jenž tobě roven! A já tak tě vidím, / jak ošíváš se při každičkém slově/ jako by byl to škorpiónek malý! [...] Vid', to jsem bídná! V tom však nejbídnější: / já nedopřála jsem ti jedné role, / být soudcem nad mnou, mrzkým provinilcem! [...] Že jdu, jdu sama a jdu dobrovolně, / ba, za štěstím svým jdu dnes z toho domu, / ne rozsudkem.“⁵¹ Pisatelka se vzepřela svému muži, což se v reálném životě v 19. století uskutečňovalo jen stěží.⁵² Machar svými verši upozorňoval na fakt, že každý člověk bez ohledu na pohlaví má právo na štěstí, a to je patrné již z volby Nietzscheho výroku v úvodu skladby: „Takto mi pravila žena: ‚ano, já zlomila řád manželství, ale dříve manželství – zlomilo mne!‘“⁵³

V básni s názvem *Teta* jsou velmi věrohodně zachyceny soudobé okolnosti sňatků. Manželství bylo pro ženu v 19. století významnou institucí, jen v jeho rámci totiž získávala hodnotu. Ukončilo její starosti o zajištění budoucnosti, především o hmotné zaopatření. Bylo bráno za vážný a důležitý stav a pocity ženy vstupující

⁵⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 102.

⁵¹ *Ibidem* s. 103–105.

⁵² LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 165.

⁵³ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 102.

do svazku tak často nehrály příliš velkou roli. Na venkově byl tento stav ještě vážnější, vdávání dcer a ženění synů bylo zcela v režii rodičů, ti rozhodovali o životech svých dětí. Ženy tedy ve většině případů neměly možnost volby, a musely tak setrvávat v manželství s mužem, kterého nemilovaly, plnice však své manželské povinnosti.⁵⁴ Teta říká své neteři: „Šťastný život? Co si myslíš? / Jaké štěstí ženu čeká? / Ženu vůbec? Co si kreslí / leta tvoje telecí? [...] Jen se nevrť, housátko mé. / Jen se nevrť. Raděj zvykej / bez sklíček se dívati. / Hleď, já byla ještě dívčí, / když mě vdali...rozumíš mi? / Dítě skorem...provдали mě / bez okolků za něho.“⁵⁵ Tetin osobní příběh může být interpretován jako Macharova kritika tehdejší sňatkové politiky a obrana žen trpících v těchto manželstvích. Avšak teta sama svého zemřelého muže brání a trvá na tom, že většina kolujících informací o muži pijanovi a násilníkovi byla lidmi dosti zkreslená. A přestože její život nebyl růžový a na lásku nebyl pro samé povinnosti čas, žena manžela obhajuje a na život si nestěžuje. *Teta* má inspiraci ve skutečném příběhu, jenž Machar prožil.⁵⁶ V roce 1883 se zamiloval do dívky, kterou ve svých básních nazývá Rusalka. Ta ale bohužel jednala po vůli své matky a stala se nevěstou obstarožního muže. „...a dcera, patricijka v ní přemůže ženu; stává se obilným hrobem. Neboť čím jiným je žena, která vzdává se muži pro zaopatření a ne proto, že jí jinak nelze, neboť se setkala s tím, na nějž její bytost celý život čekala, jemuž byla zaslíbena už před zrozením?“⁵⁷ Tato hořká životní zkušenost podnítila zřejmě autora ke kritice chování, které vede ve většině případů k nešťastnému manželství. Machar tématem sňatkové politiky vstupuje do literární tradice vedoucí například k dílům Sofie Podlipské.

Mezi básně, které také tematizují život v manželství, můžeme dále zařadit skladby *Otrokyně otroka*, *Tři podobizny* a *Umírání*. Stárnutí a plynutí času je ústředním motivem v básních *Bez ovoce* a *Podzimní povídka*, která zároveň tvoří

⁵⁴ HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 55–66.;

LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 164–168.

⁵⁵ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 95–96.

⁵⁶ BUZKOVÁ, Pavla. *Žena v životě a díle Macharově*. Praha: F. Šimáček, 1918, s. 75–86.

⁵⁷ *Ibidem* s. 80.

i prolog sbírky. V *Podzimní povídce* Machar více než stárnutí ženy, jeho dávné známé, tematizuje své vlastní stáří a pocity s ním spojené.

Dva listy je název básně o vztahu rodiče a dítěte. Strach dcery povědět otcí o muži, který si ji chce vzít, je podobný pocitům, jež zažíval právě otec, když před léty žádal o ruku matku své dcery. Díky dopisům, které jí psával a které dcera našla v psacím stole, si otec uvědomí podobnost těchto dvou situací, zjihne a vyzve dceru, ať pro svého milého prostře u jejich stolu.

Cílem feministické literární kritiky by v tomto textu bylo zajisté ukázat, jak se mladá žena vzepřela patriarchálnímu řádu společnosti, který je zde představován právě přísným a obávaným otcem. Můžeme se však ptát, zda šlo ve *Dvou listech* Macharovi „feministovi“ o zdůraznění striktně ženského úhlu pohledu. Lze předpokládat, že stejný účinek by text měl i v případě, kdyby si autor jako protagonistu zvolil syna, který by toužil vzít si za ženu dívku z horších poměrů, a jeho neoblomnou a neúprosnou matku. *Dva listy*, které jsou soudobou kritikou označovány spolu s *Prologem* a *Epilogem* jako nejkrásnější pasáže knihy⁵⁸, ani další básně sbírky nesvědčí o tom, že by jejich autor musel býti nevyhnutelně feministou.

Básní, jež se vymyká charakteru sbírky, je skladba *Červené střevíčky*.⁵⁹ Ve všech ostatních textech jsou ženy tematizovány jako slabé bytosti, které se ve všem nechávají ovlivňovat svým manželem. Muže, kterého si vzaly, berou jako svůj neodvratný osud, jenž nelze změnit.⁶⁰ Jsou pasivní⁶¹, nevýrazné, nevinné, neschopné bojovat se životem. Raději po sobě nechávají šlapat, skrývají utržené rány a berou vše jako svůj těžký, ale samozřejmý životní úděl. Jsou velmi naivní, čekají od mužů splnění svých dívčích snů. A tak to pokračuje beze změny generaci za generací, neboť žádná žena není schopna postavit se za své cíle.⁶² Rosa mydlářka z *Červených střevíčků* je naprostým popřením vlastností všech výše zmíněných žen. Ponocný Rosu popisuje jako krásnou dívku s modrýma očima, blondatými vlasy

⁵⁸ Recenzent skrytý pod šifrou – p. *Zde by měly kvést růže...* In: Světozor 1893/94, s. 623.

⁵⁹ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 68.

⁶⁰ BUZKOVÁ, Pavla. *Žena v životě a dile Macharově*. Praha: F. Šimáček, 1918, s. 139.

⁶¹ MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 90.

⁶² BUZKOVÁ, Pavla. *Žena v životě a dile Macharově*. Praha: F. Šimáček, 1918, s. 141.

a nikdy nemizejícím úsměvem. Avšak do kontrastu s jejím vzhledem je dán hrozný čin, jenž Rosa spáchá – zabije svého spícího muže sekýrou. Po aktu vraždy mu navíc vyseká srdce z těla a se smíchem a radostí po něm šlape. To, co hroznému činu předcházelo, není v textu obsaženo a čtenář si to musí domyslet. V kontextu celé sbírky můžeme předpokládat, že byl muž násilník či Rose jinak ubližoval. Machar připouští existenci ženské síly⁶³, která je však v tomto dramatu spojována s ďábelskými vlivy, a to kvůli poslednímu přání jít na popravu v červených střevíčkách. („Tu tedy lidem otevřel se zrak, / neb říká se, že barva červená / je milou barvou panstev pekelných, / a v této barvě že chce k ďáblu jít / co k ženichovi jeho nevěsta.“⁶⁴) Je zde ukázáno, jak snadno se nechá člověk ovlivnit ostatními lidmi a jak mohou lidské předsudky zcela zahalit zdravý rozum. Červená barva může být totiž také snadno interpretována jako barva vášně, což by proměnilo obyčejnou vraždu na zločin z vášně. Předcházet mohla žárlivost, láska, nenávisť a další stavy, z nichž jeden byl na konec vyhrocen do krajnosti. Báseň byla otištěna v *Květech* až v roce 1905, do sbírky byla zařazena až při třetím vydání z roku 1907.⁶⁵ Z toho tedy soudíme, že vznikla mnohem později, a nezapadá tak příliš do rámce sbírky.⁶⁶

Základním zdrojem ženského utrpení je v této sbírce nedostatek lásky a pochopení ze strany mužů.⁶⁷ Lili ve *Třech podobiznách* hořce píše své přítelkyni o lásce: „Příliš krásný je cit ten, / neměl by být člověkoví / na tom světě dáván v plen – / vždyť ti, které ona pojí, / nemají na práci nic / než ji bítí vášní svojí / v etherickou její líc –.“⁶⁸ Muži zde stojí v roli obžalovaných, neboť nejsou schopni

⁶³ BUZKOVÁ, Pavla. *Žena v životě a dile Macharově*. Praha: F. Šimáček, 1918, s. 148.

⁶⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 125.

⁶⁵ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 147.

⁶⁶ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 68.

⁶⁷ MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 87.

⁶⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 70.

pochopt ženskou duši a vstoupit do světa svých manželek či dcer.⁶⁹ Je pozoruhodné, že takovou obhajobu soudobého ženského světa sepsal básník – muž, který byl navíc ve svém vlastním životě ženami tolikrát zklamán. Autor si nepochybně velmi vážil žen, jejich duší, které touží po lásce, a do protikladu k nim stavěl mužskou ješitnost, rozpolcenost a zmítání vášněmi. Nejen nedostatek lásky je ale pramenem ženského neštěstí. Sbíрка je obžalobou stavu manželského⁷⁰, který je zobrazen jako ženin žalář, jenž ubíjí její citlivou duši. Je však nezbytné zdůraznit, že svazek s mužem není jedinou příčinou ženského soužení. V básni *Tři podobizny* je to naopak samota a touha po milujícím člověku, která je zdrojem životní tragédie, stejně tak i v básních *Bez ovoce* a *Mimo cesty života*, kde je odloučenost jeptišky ještě více zdůrazněna prostorem klášterní cely. Také v textu *Z vlaku* není důvodem pro životní pocit prázdnoty manželství, ale je zde vykreslena žena trpící jako matka, jež žije v obavách o život svého syna.⁷¹ Vyobrazena je čistá mateřská láska, která nikdy nezmizí. Otec syna – vraha proklíná, matka mu naopak veze pár buchet. Onu čistou lásku k synovi zachycuje prosté čtyřverší: „Ti páni mají paragraf, / tím všecko změří tak hbitě – / ale, mí zlatí lidičky, / vždyť je to přec moje dítě!“⁷²

Sjednocujícím motivem Macharovy sbírky je jednoznačně protiklad snů, touhy a skutečnosti.⁷³ To, co si dívky v mládí vysní, krásný život bez těžkostí naplněný láskou a porozuměním, je konfrontováno s reálným světem. Arnošt Procházka v *Literárních Listech* velmi výstižně podotknul: „Bylo již jindy a jinde řečeno, že jest p. Machar psycholog romantismu. Jeho lidé vypadají z denní reality. Jsou to existence, které žití hubí tím právě, že jejich snům nedává za pravdu, že ideály, které jejich srdce si vytvořila, luzné a touhy hodné, jim nerealizuje. Jejich nitro tak krvácí stále otevřenou ranou, jejich síla a energie jest podlamována, jdou

⁶⁹ MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 87.

⁷⁰ Ibidem s. 88.

⁷¹ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 69.

⁷² MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 88.

⁷³ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 69.

životem jako stíny, každý jejich úsměv zakrývá slzy. V posledních konsekvencích svých jest to neschopnost života.“⁷⁴ Machar sice ve sbírce poukazoval na ženské utrpení v souvislostech společenských, avšak neméně se orientoval rovněž na rovinu psychologickou a citovou. Soudobý recenzent skrytý v časopise *Světazor* pod šifrou –p. vhodně odmítl podsouvat tomuto dílu jakoukoli programovost či tendenci.⁷⁵ Sám básník nehledal v textu žádná řešení, pouze zobrazil bolavá místa společnosti, aniž by si k nim prostřednictvím této sbírky vytvářel jakákoliv stanoviska. Recenzent velmi výstižně uvedl, že ačkoliv je ve většině básní hlavní hrdinkou trpící žena, neznamená to, že by se ihned mělo vyvozovat jakékoli programové studium či objasňování ženské otázky. Význam této sbírky je především v tom, že odhaluje nitro jejího autora.⁷⁶

Ženské hrdinky sbírky *Zde by měly kvést růže...* jsou ve většině případů pasivní⁷⁷, nechávají se zraňovat životem, nemají dost síly se vzepřít svému osudu. Marie Wiltova končí své trápení skokem z okna, v básni *Z vlaku* matka jede za svým synem – vrahem, v básni *Teta* protagonistka také snáší životní těžkosti, aniž by se snažila cokoli změnit a navíc svůj těžký život bez lásky ještě obhajuje. Dělnická žena v *Otrokyni otroka* se dokonce nechává svým mužem bít. Jediný náznak aktivního chování je ve výše zmíněném textu *Červené střevíčky* a v básni *List*, kde se žena rozhodne od muže odejít. Na druhou stranu ale odchází k jinému muži. Potřebuje k sobě mužskou sílu i přesto, že si je vědoma možnosti další křivdy.

⁷⁴ PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Zde by měly kvést růže...* In: Literární listy 1895, s. 136.

⁷⁵ „Nechceme Macharovi podkládati žádnou programovost, tendenci, úmysl, nedává nám žádným slovem ve své knize k tomu práva, a to sluší mít na zřeteli a respektovati. A pak: On nechce řešit, on vyhýbá se řešení, on dotýká se pouze bolavých stran, odhaluje srdce raněná pouty zákonův i konvence, jsa věren stanovisku, jež vytkl v první básni své první knihy. A již z toho důvodu každé podkládání programu Macharově knize zdá se nám prostě nesprávně. Faktem pro nás zůstává pouze, že v nové sbírce autorově je řada básní, v níž hrdinkou je žena, žena trpící, a nechceme hned z toho odvozovati programové studium a osvětlování ženské otázky.“ (Recenzent skrytý pod šifrou –p. *Zde by měly kvést růže...* In: Světazor 1893/94, s. 623.)

⁷⁶ MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 92.

⁷⁷ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 68.

Z faktů uvedených v první části mé práce vyplývá, že na Macharovu sbírku *Zde by měly kvést růže...* se dá jen stěží aplikovat koncept *écriture féminine* Hélène Cixousové, francouzské literární teoretičky feminismu. Jak již bylo zmíněno charakteristickými rysy *écriture féminine* podle Cixousové jsou: rušení hranic mezi žánry, neuzavřenost textu, nelineární vyprávění, dialogičnost, syntagmatické a gramatické zlomy, jakož i zdůrazňování materiálnosti řeči na úkor rytmu a homofonie.⁷⁸ Lze říci, že sbírka *Zde by měly kvést růže...* je skutečně žánrově obtížně vymežitelná. Jak jsme již dříve zmínili, autor označil básně ve sbírce jako lyrická dramata. V soudobé recenzi napsal S. Bouška: „Črta Otrokyně otroka líčící ženu lutristku chudého a hrubého dělníka, nemusela právě býti oděna rouchem veršovaným. Nejsou to verše, je to prosa, čistá prosa. A s tou se u Machara stýkáme často. Nevím věru, proč látku čistě prosaickou, všední, všedně až nudně psanou, psáti ve verších?“⁷⁹ Žánrovou nevyhraněností by tedy Machar koncepci *écriture féminine* splňoval. U analyzované sbírky však nelze mluvit o neuzavřenosti textu ani o nelineárním vyprávění, všechny básně mají svůj ukončený rámeček a kromě několika retrospektivních vzhledů jsou vyprávěny lineárně. V dramatech se sice vyskytují dialogy, ale sbírka na nich zajisté není vystavěna. Feministická literární teorie též řeší užívání generického maskulina a přechylování.⁸⁰ S přechylováním nemá Machar ve sbírce žádné potíže (viz učitelka, účastnice, Marie Wiltová atd.) a o generickém maskulinu se ve feministické teorii hovoří více v souvislosti s překladem. Feministický přístup k literatuře vždy nutně zohledňuje politické stanovisko, které ale ve sbírce *Zde by měly kvést růže...* nesporně patrné není. Tento přístup sjednocuje jedince se stejnými politickými zájmy, ne pouze se stejnými zkušenostmi.⁸¹ Typologie ženských postav u Machara se ve sbírce omezuje na ženy nešťastné, ženy trpící nebo ženy pod vlivem patriarchálního vlivu rodiny. V díle absentuje apelativní

⁷⁸ *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy*. Vyd. 1. Editor Ansgar NÚNNING, editor Jiří TRÁVNÍČEK, editor Jiří HOLÝ, přeložil Aleš URVÁLEK, přeložil Zuzana ADAMOVÁ. Brno: Host, 2006, s. 172.

⁷⁹ BOUŠKA, S. *Zde By měly kvést růže*. In: Hlídka literární, 1895, s. 52.

⁸⁰ *Ženská literární tradice a hledání identit: antologie angloamerické feministické literární teorie*. Vyd. 1. Editor Libora OATES-INDRUCHOVÁ, přeložila Michaela CYRUSOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007, s. 24–26.

⁸¹ *Ibidem* s. 74.

složka, Machar ženy nevyzývá k boji za svá práva. Ústředním motivem jsou u něj ženy, které trpí stářím odnášejícím jejich krásu, trpí s muži, kteří je nemilují, jsou nešťastné z osudu svých dětí. Snad s výjimkou dramatu *List a Otokyně otroka*, kde se Machar přímo zaměřuje na neomluvitelné chování muže, bylo by možné všechny texty aplikovat také na mužské pohlaví, což dokazuje, že se Machar zabývá na prvním místě utrpením člověka, ne pouze žen.

4.2 *Magdalena*

Nejen díky sbírce *Zde by měly kvést růže...* bývá Machar označován za feministu. Druhým dílem, které zmíněné označení pravděpodobně ještě upevnilo, je Macharův veršovaný román *Magdalena*. Tento román vyšel roku 1894, jen krátkou dobu po vydání knihy *Zde by měly kvést růže...* *Magdalena* tematicky souvisí s autorovým předchozím dílem, také s ním bývá téměř vždy automaticky spojována,⁸² a kdyby se nelišila svou délkou, mohla by být také označena za lyrické drama a vřazena do sbírky.⁸³ I v tomto díle si autor jako svou hrdinku vybral ženu, která je konfrontována se společností plnou předsudků. Nepíše však o manželce, matce, dceři ani umělkyni jako v předchozím díle, nýbrž o prostitutce. Vojtěch Martínek v monografii *J. S. Machar* uvádí: „I *Magdalena* jest blízkou příbuznou všech těch ženských postav, jež vystupují v knize *Zde by měly kvést růže...* Že přichází z prostředí poněkud temnějšího, ze spodin života, jest rozdílem jen zdánlivým: ve skutečnosti svíjí se pod stejným břemenem, je bita stejnými údery jako její „zachovalejší“ a „vznešenější“ družky – je v první řadě ženou, a to ženou trpítkou, ubitou nedostatkem lásky, soucitu a celkovou prohnalostí společnosti vůbec.“⁸⁴

Magdalena je příběhem mladé prostitutky Lucy, která je dcerou muže, jenž býval kdysi učitelem, propadl však pití, a proto se nyní spoléhá na „zaměstnání“ své dcery a žije na její úkor. Z textu je zřejmé, že Lucy svého otce nenávidí: „Otec bral jí

⁸² PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 70.

⁸³ Recenzent skrytý pod šifrou – p. *Zde by měly kvést růže...* In: *Světobzor* 1893/94, s. 623.

⁸⁴ MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 85, 93.

každý krejcar / vyčítavě předhazuje, / že to málo. Oh, ten otec! / Jaktěživa nezaslechla / jediného slova lásky / ze rtů jeho...Jenom matku / chová v zbožné upomínce, / v lásku otců nevěří.⁸⁵ Jednoho dne přichází do vykřičeného domu v Praze mladý muž Jiří, kterého okouzlí Luciina krása. Mladá prostitutka, která je hned zpočátku autorem vykreslena odlišně od ostatních děvčat vykřičeného domu, připomíná ‚Marketku mezi Venušemi‘. Je velmi krásná s jasným modrým okem, pěkně upravenými vlasy, a když ji Jiří poprvé vidí, má na sobě černé šaty, cudně upjaté až k šíji a pokouší se kouřit cigaretu. Ve vykřičeném domě byla Lucy spokojená. Byla šťastná, její otec byl klidný, nic jí nechybělo, do té doby než přišel Jiří se slovy: „A váš život...přisahám vám, / že bych zřel vás v této rakvi / raděj než zde.“⁸⁶ Přišel poté ještě několikrát pokaždé ji utvrzujíc v tom, že je bídná, odsouzená a nešťastná. Po nějakém čase si to začíná uvědomovat i Lucy a nechce myslet na člověka, který jí tohle rozpoložení způsobil. Přeje si, aby už víckrát nepřišel, neboť je přesvědčena, že její budoucnost se nedá žádným způsobem změnit. V tu chvíli se pro ni ale Jiří stává dobrodincem, jenž jí nabízí nový lepší život, a Lucy mu samou vděčností políbí ruce. Vezme ji domů ke své tetě, pro níž se Lucy stává téměř dcerou. Kvůli posměchu svých známých, který Jiří špatně nese, rozhodne se odjet s blízkými na svůj venkovský statek. Na malém městě, jak Lucy brzy zjišťuje, to ale chodí úplně jinak. Klepy a pomluvy se šíří závratnou rychlostí, a tak se zanedlouho nudný život na venkově stane pro Lucy peklem. V hospodě Luciin opilý otec prozradí, čím se jeho dcera dříve živila. Od té doby se Lucy všichni vyhýbají, ignorují její pozdravy, zvláště ženy. Mezitím se Jiří připravuje na volby, chce zkusit politickou kariéru. Když však před ostatními muži přizná, že si Lucy nevydržuje jako milenkou, ale čistě ze soucitu, dočká se znovu posměchu. Proto se chce Lucy zmocnit, ta se však ubrání a pěšky uteče do Prahy. Chce ukončit svůj život sebevraždou, nakonec se ale rozmyslí a vrací se zpět tam, odkud přišla – do veřejného domu.

Lucy je charakterizována jako postava převahou citová.⁸⁷ Sledujeme její nesmírnou vděčnost Jiřímu, který ji vyvedl z nevěstince, následně její oddanost

⁸⁵ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 26.

⁸⁶ *Ibidem* s. 24.

⁸⁷ MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 99.

k Jiřího tetě, která ční nad zkaženou společností svou láskyplností, a také projevy sympatií k nemocnému studentovi. Přestože se z díla dozvídáme nejzákladnější rysy Luciiny postavy, fyzický popis není pro Machara vůbec směrodatný, více než o prokreslení svých postav se snaží o zachycení tehdejší situace ve společnosti a o vyobrazení maloměstského způsobu života. Dokonce promlouvá ke čtenáři a zdůrazňuje: „Čtenáři můj, prosím vážně, / vzpomeň, co už knih jsi přečet, / vzpomeň na popisy lidí, / jež tam s chvály hodnou pílí / každý autor pořídil! / Ruku na srdce a řekni: / dovedeš si představit / aspoň jednoho z těch hrdin?“⁸⁸ Protagonistka Lucy ztělesňuje jeden velký paradox. Prostitutky bývají lidmi a priori vnímány spíše jako ženy hrubé a chladné než citově založené, ženy užívající si rozkoší a také jako ženy, které si své povolání nezvolily dobrovolně, ale je pro ně z finančních důvodů nutností. Zřejmě proto si zvolil Machar za svou hlavní hrdinku právě prostitutku. Chtěl ukázat, že i přes všechny tyto negativně vnímané vlastnosti je Lucy žena s duší, žena toužící a také žena, která je i přes to, jak se živí, morálně mnohem výš než celá zvrácená společnost.

V *Magdaleně* již autor nevykresluje ideál sladkého, pasivního, citlivého ženství ani ženu trpící takovým způsobem, jako ženy ve sbírce *Zde by měly kvést růže*.... V *Magdaleně* je Lucy po většinu děje pasivní hrdinkou, dívkou, jež je určována svým osudem. Svůj pobyt ve vykřičeném domě nebere jako své selhání, chybu, kterou by si zavinila sama, ale jako skutečnost, ke které byla donucena okolnostmi. Nechává život plynout a bere události tak, jak přichází. Kdyby Jiří do veřejného domu nepřišel a nevyvedl ji, pravděpodobně by tam zůstala a žila stejným způsobem dál. V tomto ohledu se shoduje s ženami v Macharově předešlé sbírce. Na rozdíl od žen trpitelek ale v závěru bere Lucy osud do vlastních rukou, stává se ženou energickou. Vzápětí po tom, kdy učiní rozhodnutí, však ztrácí odvahu a odkládá plánovanou sebevraždu. Návrat do veřejného domu vyžadoval od ženy bezpochyby velké úsilí a odvahu. Konec *Magdaleny* je otevřený mnohým interpretacím, ale lze předpokládat, že rozhodnutím vrátit se zpět do vykřičeného domu se Lucy vrací zpět do stadia své pasivity.

Příčinou Luciiných pocitů zoufalství po odchodu z nevěstince je společnost. Společnost, jež není schopná odpustit prostitutce její minulost. Sama Lucy se za svou

⁸⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 28.

minulost stydí, kaje se, v konfrontaci s názory maloměšťáků, kteří jsou plni předsudků proti lidem, již nezapadají do jejich měřítek, si však připadá jako ta největší hříšnice. Po opuštění nevěstince je Lucy šťastná a vděčná Jiřímu a jeho tetě za vřelé přijetí. Postupem času se ale kvůli omezenosti svého okolí propadá do stejného lítostivého rozpoložení, jaké prožívala těsně před svým odchodem. Jediný, kdo ji dokáže pochopit, je stejně „ztroskotalý“ muž, student, kterého odsoudila společnost jako nemocného žáka zběhlého ze studií. Když potká Lucy v parku, teskně jí říká: „Buržo nic neodpouští, / nezapomene. Oh, chtěl bych / dožít přec se oné chvíle, / až ten prohnílý svět jeho / s všemi prolhanými řády, / šalbou, klamem, blbstvím, zlobou, / až to bude padat v trosky!“⁸⁹ Po jeho smrti už Lucy nezbyvá nikdo, kdo by jí rozuměl, a když ji zradí i Jiří, rozhodne se odejít a skončit se životem. Machar v *Magdaleně* ukázal, že rehabilitace prostitutky a jakákoliv šance na nový život je ve zkažené společnosti, které má své hranice ctnosti a své zákony, naprosto nemožná.⁹⁰ Je vyloučené, aby se Lucy vrátila, společnost nedovede pochopit touhu po čistém životě. Kdyby však tento zhýralý a nemravný život vedl muž, zajisté by neměl žádný problém se včleněním se do společnosti, ba naopak by se možná stal ještě vyhledávaným společníkem.⁹¹ V celém díle lze podvědomě vycítit Macharovy sympatie k postavě Lucy, stejně tak jako je očividný jeho soucit s postavou umírajícího souchotináře.⁹²

Při hlubší analýze však vyjde najevo, že postava protagonistky Lucy vykazuje více rysů romantické než realistické postavy. I když připustíme představu, že dívka skutečně skončila ve vykřičeném domě, aby vyhověla svému otci, je velmi nepravděpodobné, že by se žena, která dříve dělala guvernanku u bohatého měšťana, více nebránila a nezkoušela najít jiný způsob obživy. Taktéž je dosti nepravděpodobný způsob návratu do vykřičeného domu. Těžko by v reálném životě žena, která ochutnala, jaké to je vést slušný život, s pokorou pouze sklonila hlavu a vrátila se tam, odkud přišla. Je jisté, že situace na venkově nebyla jednoduchá, ženy

⁸⁹ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 135.

⁹⁰ PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Magdalena*. In: Literární listy 1895, s. 105.; MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 96–97.

⁹¹ HERBEN, Jan: *První moderní román ve verších*. In: Čas 1894, s. 706.

⁹² MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 98.

intrikánky jí nehodlaly prominout její minulost. Byla jí však autorem nabídnuta možnost morální opory v postavě staré tety a také se přesvědčila, že na světě jsou podobně smýšlející lidé, jako je ona (souchotinář). Proto je tedy značně nepravděpodobné, že by dívku, která už v minulosti tolik protrpěla a mnoho si sama vybojovala, tak malicherné ústrky venkovanů dokázaly vyvést z míry.⁹³ Z výše uvedených informací vyplývá, že primárním Macharovým zájmem nebylo vykreslit realistický obrázek, ba právě naopak: napsal sociální kritiku mířící na všechny aspekty tehdejší zkažené společnosti, aniž by se příliš zabýval reálností situace.

Jiří je v *Magdaléně* vnějšně charakterizován jako rek s řídkými vlasy podle tehdejšího stylu, který má vous přistřižený do špičky, obyčejné tmavé oči, snědé tváře, nenápadnou postavu, na malících velké nehty a oblečen je módně. Jak on, tak i Lucy pocházejí ze stejné buržoazní třídy. Vychodil gymnázium a poté vystudoval práva. Celou dobu se o něj neúnavně starala jeho teta. Dozvídáme se jen, že po studiích měl dosti peněz, a tak si mohl s časem dělat, co se mu líbilo. Ve městě patřil k bohaté smetánce, vysedával po kavárnách s přáteli, po večerech chodíval do divadel, bez rozmyslu utrácel své peníze. Je v něm nejspíš něco dobrého, není to pouze jednosměrně negativní postava, ale vše to maskuje lacinou ironií a donjuanstvím.⁹⁴ Tím, že pomůže Lucy, žíví v sobě jakýsi pocit vlastní ušlechtilosti a velkodušnosti.

Jakmile Jiří vyvedl Lucy z vykřičeného domu, ztratil o ni zájem. Do té doby byla pro něj zajímavá, zvláštní, nedokázal pochopit její situaci. Postava Jiřího je obrazem velmi ješitného muže. Známi v kavárně mu nevěřili, že nemá Lucy doma jen pro její tělo a pro svou potěchu, vysmáli se mu a ten bez rozmýšlení rozhodl se odjet s blízkými na venkov, kde Lucy nikdo neznal. I na venkově ale v závěru příběhu dochází k téže situaci. To už však ego Jiřího neunes, a proto se rozhodne si s Lucy užít. Vzápětí ho napadá: „půjde jistě, / on ji vyhnal... lítosti kmit / prolet jím, pak blesklo hlavou: / volby... příští kariéra... / ýsské Listy‘ ... stará berní... / její plavovlasá dcera – / Ať jen jde si... bude dobře... / bude aspoň uzel rozřít, / vždyť ta

⁹³ HERBEN, Jan: *První moderní román ve verších*. In: Čas 1894, s. 706.

⁹⁴ MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 95–96.

hloupost skončit musí... / Obrátil se, vyšel z jizby / beze slova.⁹⁵ Myšlenky, které mu proběhly myslí, ihned po tom, co si uvědomil, že Lucy odejde, dokazují, jaký je Jiří pokrytec a sobec. Jeho postava je vzorným příkladem ztělesňujícím tehdejší maloměšťáckou společnost. Lucy svého dobrodince prohlédne hned, jakmile se dostane z nevěstince, a zcela vystřízliví ze svého prvotního okouzlení: „Vidívá jej zřídka, / chvilku z rána, při obědě, / někdy večer. Nevolno jí / vždycky v jeho přítomnosti. / Prohlíží jej čím dál, tím víc / v jeho prázdné vypjatosti. / Protiví se jí vtip jeho, / jímž se jaksi schválně blýská; / z jeho poznámek k ní vane / parfum, který cítila / v dřívějším svém rmutném žití. / Ale vztek jí chvěje vždycky / nad tím bezohledným tonem, / jakým mluví se svou tetou, / s chutí vrhla by se na něj, / se zaťatou pěstí bila, / rdousila by jej jak kotě...“⁹⁶

Nejen postava Lucy, nýbrž i postava Jiřího je velmi pasivní. Jiří sám nic neučiní z vlastního popudu, vždy se jedná o impuls z jeho okolí. Odchod na venkov si nevymyslel Jiří, byl k němu vlastně dohnán výsměchem svých známých. Do politiky také nevstupuje, protože by po tom toužil on sám, ale protože si to přejí ostatní. Ani to, že se na konci díla rozhodne zmocnit se Lucy, nebylo jeho rozhodnutí, opět k tomu byly dány podněty z venčí.⁹⁷

Psychologii postav nazíráme především skrze sociologizující aspekt. Machar sám opakovaně varuje čtenáře před autory psychology: „Nevěř logickému chodu, / jímž prý v duši reků, rekyň / vykračují myšlenky. / Nevěř ani jednolitým / monologům, jež se mluví, / upomínám, jež se táhnou / v duších sněním rozvlněných / v spořádaném řetězu – / toť jsou staré známé sítě, / které podle dobrých vzorů / líčí vychytralý autor / bezstarostně víře tvojí, / prostře je a mne si ruce, / směje se a šeptá stranou: / Tak jen čti – a budeš můj...“⁹⁸ Autor tímto vstupem čtenáři oznamuje, že se svými postavami zachází volně, a chrání se tak proti případným výtkám nelogičnosti ze strany kritiků. V podstatě se Machar přiznává k subjektivistickému rozvíjení fabule i kresbě charakterů.⁹⁹ Více než sociálně-psychologické řešení

⁹⁵ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 202.

⁹⁶ *Ibidem* s. 70.

⁹⁷ PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Magdalena*. In: *Literární listy* 1895, s. 136.

⁹⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 34.

⁹⁹ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 72–73.

problému rehabilitace prostitutky a možnosti jejího očištění ve společnosti se autor zaměřuje na vykreslení maloměsta a satirické vyobrazení maloměst'áků, které zabírá podstatnou část knihy. Básník nechce v knize řešit ženskou otázku ani neukazuje, jaké je podle něj správné východisko situace, naopak bez jakéhokoliv nástinu řešení zobrazuje holou skutečnost.

Macharův veršovaný román byl inspirován reálným příběhem.¹⁰⁰ Skutečná dívka, kterou Machar potkal ve veřejném domě, se jmenovala Marie, ve vykřičeném domě se ale přejmenovala na Vlastu. Stejně jako Jiří v *Magdaleně* i Machar pomohl Marii ke změně způsobu života, dokonce prodal své knihy, aby mohla vyvážnout z mizerného života. Marie se stala prodavačkou v uzenářství a později prodavačkou limonády, což jí vyhovovalo, neboť si mezi mladými hezkými muži mohla vybírat své milence. Machar s ní za těchto okolností přerušil kontakt. Ve svých pamětech uvádí, že později viděl Marii znovu jako šantánovou zpěvačku, která seděla na klíně jednomu z mnoha dalších mužů. Mariin příběh byl tedy jednodušší a o něco méně sentimentální než ten Lucii. Machar sám nebyl dlouho spokojený se závěrem knihy, několikrát ho v průběhu let přepracovával.¹⁰¹ První verze *Magdaleny*, která vznikla ještě za autorových středoškolských studií, byla velmi sentimentální a měla v sobě silný romantický podtext, přestože byl Machar básníkem realistickým. V této první podobě se totiž Lucy na konci utopí, což jen přispívá k potvrzení této romantické hypotézy. Po mnohém přepisování a upravování *Magdaleny* došlo ke třem podstatným a důležitým transformacím, které přispěly k tomu, že se fabule románu změnila, došlo k jejímu zrealističtění. První změna spočívala v tom, že se Jiří do Lucy nezamiloval, ale vyvedl ji z nevěstince pouze proto, že mu jí bylo líto. Druhou změnou byl odjezd hrdinů z města na venkov, což umožnilo přesunutí pozornosti ze vztahu mezi Jiřím a prostitutkou na problematický vztah mezi Lucy a omezenou maloměstskou společností, do které patřil i Jiří. A třetí výraznou změnou byl fakt, že se Lucy na konci příběhu neutopí, ale vrací se do veřejného domu.¹⁰² Tento třetí

¹⁰⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Konfese literáta*. 5. vyd. Editor Bohumil SVOZIL. Praha: Československý spisovatel, 1984.

¹⁰¹ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 73–74.

¹⁰² *Ibidem* s. 75.

zvrát byl nepochopitelný pro mnoho literárních kritiků, má však v příběhu významnou funkci, neboť právě ten dělá z dřívějších sentimentálních verzí román ne o ženském utrpení, ale dílo plné kritiky maloměšťácké společnosti a měšťáckých vztahů mezi lidmi.¹⁰³ Jedním z kritiků, kteří se nemohli srovnat s tímto závěrem *Magdaleny*, byla i Eliška Krásnohorská, která napsala v *Osvětě*: „Ale když ze strachu před smrtí se vrací do života, ne však do života počestného ku práci a strádání, ale k zahálce a sprosté neřesti do vykřičeného domu, nelitujeme jí, nýbrž básníka, že psal tak dlouhou báseň pro nic, a čtenář nemusí býti pobožnůstkářem, aby cítil morální udeření ve tvář, když básník k tomuto závěrku dává vyzváněti Ave.“¹⁰⁴ Machar v dopise Masarykovi obhajuje ukončení románu a píše: „Majstru Herbenovi ušlo při Magdaléně něco: ta cesta zpět, pevné předsevzetí utopit se, však následkem fyzického umdlení ochablost duševní, a proto ten konec. Vždyť možno, že ona se utopí zítra! Ale takový konec musil být, abych mohl tu protivnou společnost tak s chutí kopnout.“¹⁰⁵ Myšlenkovým posláním díla je tedy to, že prostitutka Lucy, pro měšťanskou společnost naprosto bezvýznamný tvor, je mravně čistší a v mnoha ohledech lidštější než celá maloměstská honorace.¹⁰⁶

Nejenže Machar útočí bez lítosti na společenský život lidí na maloměště, otevřeně se strefuje také do soudobého politického života maloměšťáků.¹⁰⁷ Popisuje souboj mladočeské a staročeské strany na malém městě, sžíravě líčí projevy plné prázdných frází a patosu, které si Jiří připravuje se svým důvěrníkem, jenž mu přijel z Prahy pomoci s jeho politickou kariérou¹⁰⁸: „Začal ovšem s Bílou Horou, / s dvoustoletým tvrdým spánkem / našeho lva, mluvil dále / o zázračném probuzení, / vsunul z Kollára sem citát... národní je legií zval, / na niž zajisté vlast může / v každé chvíli apelovat; / a ten prapor, svatý symbol / se jim nyní odevzdává, / ať jej nesou

¹⁰³ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 75.

¹⁰⁴ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Magdaléna, Zde by měly kvést růže...* In: *Osvěta*, 1895, s. 183.

¹⁰⁵ Cit dle: PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 75.

¹⁰⁶ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 75.

¹⁰⁷ *Ibidem* s. 76.

¹⁰⁸ HERBEN, Jan: *První moderní román ve verších*. In: *Čas* 1894, s. 708.

k cti a slávě / svého spolku a své vlasti.“¹⁰⁹ Sám autor v dopise Masarykovi napsal, že bez zaváhání míří na skutečné politické osoby své doby.¹¹⁰ Vzhledem k použitým tématům v *Magdaleně* (nejen mladočeská politika, ale také česká maloměstská společnost a prostituce) se kromě časopisu *Nové proudy* v čele s redaktorem Karlem Stanislavem Sokolem žádný jiný časopis ani nakladatel neodvážil ze strachu z reakce okolí tento veršovaný román otisknout.

Velmi provokativní a ironický je samotný název celého Macharova veršovaného románu – *Magdalena*. Jedná se o zřejmou aluzi na biblickou postavu Máří Magdalény. Ta byla také hříšnicí stejně jako protagonistka Lucy, ale na rozdíl od ní se Lucy, jak opakovaně zdůrazňoval K. Dostál ve své recenzi, za své hříchy nekaje příklonem ke křesťanství. Nedošlo u ní k žádné vnitřní očistě, nedošlo k žádnému náboženskému pokání, které by jí podle Dostála dodalo síly, aby sama mohla přejít špatné chování společnosti. Katoličtí kritikové si význam *Magdaleny* přizpůsobili k svému obrazu a v recenzi¹¹¹ se můžeme dočíst, že rehabilitace prostitutky není možná právě z toho důvodu, že ta není schopna jakékoliv náboženské opory. S Macharovým jménem je neodmyslitelně spjat boj s katolickou církví. Křesťanské učení považoval za soubor pověr a výmyslů, které si církev přizpůsobovala podle svých potřeb. Celoživotní kritika klerikalismu je podstatným rysem Macharova díla, díky kterému se mu podařilo proniknout i do lidových vrstev.¹¹² Křesťanství podle něj potlačuje jakýkoliv individualismus a svobodu a zakořeňuje v lidech nenávist k životu a k jejich tělu.¹¹³ Není tedy divu, že básník provokatér přisoudil svému dílu o prostitutce stejné jméno, jako měla Máří Magdalena. Ironicky nevyznívá pouze titul celého díla, nýbrž také vstupní a závěrečná scéna, ve kterých autor popisuje podvečer v městě, poklidný čas, jenž je malebně vykreslen, jako by snad další děj neměl začínat ve vykřičeném domě: „Osm hodin... Hlahol zvonů / rozlehl se nad Prahou... / Harmonické dumné tony / zapadají v tuto vřavu... / Svatá chvíle... Hlučné kovy / nad uhaslým dnem tím žhavým, / nad

¹⁰⁹ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 145.

¹¹⁰ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 76.

¹¹¹ DOSTÁL, Karel. *Magdalena*. In: *Hlídka literární*, 1895.

¹¹² SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1974, s. 80.

¹¹³ *Ibidem* s. 82.

tím mořem rudých střech, / nad tou spoustou různých věží, / nad tím šerem splývajícím / ve spletivo dusných ulic, / nad vším, co se v nich teď hýbe, / nad radostí jeho prázdnotou, / jeho žalem, pychem, bídou, / vášní, pokrytstvím i láskou, / nad tím chabým, malicherným, / efemerním lidským ‚já‘ – / šumí kamsi v klenbu nebes / svoje: Ave Maria!...“¹¹⁴ Celé dílo je tedy psáno s ironickým nadhledem, počínaje popisem modlíci se bělovlasé stařenky se scvrklýma rukama, o které se vzápětí dovídáme, že je majitelkou veřejného domu,¹¹⁵ a konče odložením sebevraždy na zítra. Tento ironický podtext a převážná většina textu věnující se soudobé kritice měšťanské společnosti dokazují, že *Magdalena* není román o nápravě lehké dívky a zvláště pak ne dílo o specificky ženském utrpení.¹¹⁶

V souvislosti s *Magdalenou* byl v *Literárních listech* zmíněn také pojem nemravnost. Autorovi bylo vytýkáno, jak vykreslil veřejné domy v pražské čtvrti na začátku celé skladby. Recenzent ale zcela oprávněně argumentoval, že v onom popisu veřejného domu, nevěstek ve vzdušných šatech a hostů u stolů se nic nemravného neskrývá.¹¹⁷ S čím ale kritik Arnošt Procházka v příspěvku pro *Literární listy* již souhlasil, bylo to, že rozhorlení deníkových moralistů nad Macharovou malbou maloměstského života je upřímné a nejspíše i poctivé. Procházka přišel s myšlenkou, že v českých zemích víceméně existuje jen maloměstská společnost, neboť nemáme velkých měst, a proto není tady ani velkoměstská společnost.¹¹⁸ Macharova kritika tedy v tomto případě vlastně útočila na celou českou společnost. Navíc Procházka reagoval na Hořicův příspěvek v *Národních listech* slovy: „Veřejná prostituce není nijakým tajným spiknutím, žádnou světovou černou organizací podvratu, která chce společnost stávající zvrátiti, ale prostě sociálním zjevem, který vznikl a vyvinul se následkem veškerého útvaru společenského, že jest stejně integrální jeho součástí, jako řada jeho lepších stran, že jest, slovem, nutným stínem k dnešnímu světu.“¹¹⁹ Zmínil také, že ženu, která žila v hříchu, odsoudí

¹¹⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 10.

¹¹⁵ PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959, s. 77.

¹¹⁶ *Ibidem* s. 77.

¹¹⁷ PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Zde by měly kvést růže...* In: *Literární listy* 1895, s. 103.

¹¹⁸ PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Magdalena*. In: *Literární listy* 1895, s. 103.

¹¹⁹ PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Zde by měly kvést růže...* In: *Literární listy* 1895, s. 119.

společnost na doživotí bez nejmenší šance rehabilitace, stejně hříšného muže ale přijme.

Ačkoli je *Magdalena* velmi ostrou satirou a zároveň dílem plným ironie a posměchu mířícího do vrstev maloměšťáků, přesto Machar dával společnosti ještě šanci. I když věděl, že je zkažená a plná omezených lidí, její jádro zůstává dobré. Slovy umírajícího souchotináře vyjádřil Machar své přesvědčení a víru v to, že vše ještě není ztraceno: „Tak chtěl bych / popohnat ty proudy časů / o nějakých dvacet roků! / Za dvacet let bude jinak... / Za dvacet let byla byste / tady šťastna...za dvacet let / i já umíral bych nerad...“¹²⁰ Autor, který vložil tato slova do úst své postavy, musel mít aspoň malou naději, že česká společnost je schopná změny a nového života.¹²¹

Jak vyplývá z uvedené analýzy, hlavním Macharovým záměrem bylo vytvořit satiru na tehdejší maloměšťáckou společnost. Vojtěch Martínek v monografii *J. S. Machar* označil Macharovu sbírku *Zde by měly kvést růže...* a *Magdalenu* dohromady jako „knihy soucitu a slitování, knihy smutku a utrpení.“¹²² Výstižně tímto shrnutím zdůraznil, že mnohem důležitější než to, že si autor vybral jako protagonistu své knihy ženu, je vyjádření Luciiných názorů na společnost, ke kterým postupně dospívá, a vyjádření soucitu, který je ve čtenáři vzbuzen po vystřízlivění hrdinky na konci knihy. Machar se tedy nezaobíral specificky ženským utrpením, ale obecně utrpením člověka ve zkažené společnosti.

¹²⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946, s. 135.

¹²¹ HERBEN, Jan: *První moderní román ve verších*. In: *Čas* 1894, s. 709.

¹²² MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912, s. 85.

4.3 Životem zrazení

Životem zrazení je třetí Macharovo dílo, které bývá dáváno do souvislosti s ženskou otázkou¹²³, ačkoliv oproti předešlým dvěma je v tomto ohledu víceméně zanedbatelné. Napřímo tuto souvislost uvádí pouze Fedor Soldan ve své monografii *J. S. Machar*, nicméně také on sbírku *Životem zrazení* zmiňuje pouze okrajově.

Sbírka vyšla v roce 1915, tedy zhruba deset let po vydání děl *Zde by měly kvést růže... a Magdalena*. Na rozdíl od těchto dvou titulů ale sbírka *Životem zrazení* nemá žádný jednotný plán¹²⁴, básně tematicky zaměřené na ženy ze sbírky nijak nevyčnívají nad ostatními a nelze tedy říci, že by hlavním cílem autora v této sbírce bylo zabývat se ženskou otázkou. Autor opět žánrově vymezil v podtitulu své dílo, tentokrát jako idyly a dramata. Ale ve srovnání s Macharovou sbírkou *Zde by měly kvést růže...* je toto dílo méně výrazné a vyznívá dosti ploše.

I přes zmíněný nejednotný plán sbírky lze ale nalézt v jednotlivých básních narážky na ženský osud. Například v básni *Děti* vypráví doktor o odmítnutí mladou dívkou: „To řeklo mu, že nelze jí / jej hýčkat marnou nadějí, / že nechce nésti jako žena / tu kletbu svého pohlaví, / chce studovat a rovnocenná / se jednou mužům postaví / a potom – bude nutno-li – / že sama muže vyvolí.“¹²⁵ Nebo v básni *Čekanka*: „Nechápe netroufalost jeho, / že lze jen tenkrát ženě žít, / když může ve vzdání se všeho / jak břečťan k muži přitulit? / Neb muž je vším, co v ženě hárá, / nač myslí, oč se bojí, stará, / co zkrátka osou jejích dnů / a obsahem všech nočních snů.“¹²⁶

V básni s názvem *Případ paní Anny S.* je situace naprosto odlišná od všech ostatních popisujících ženské utrpení. Ve sbírce *Zde by měly kvést růže...* Machar ukazuje, jak žena trpí v manželství, kde si jí muž nevšímá, trpí, protože je sama, protože není milována a v některých případech je i fyzicky napadána. V této básni ale žena trpí, neboť se o ní její manžel stará až přespříliš dobře. Udělá, co jí na očích

¹²³ SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1974, 303 s.; BUZKOVÁ, Pavla. *Žena v životě a díle Macharově*. Praha: F. Šimáček, 1918, 169 s.

¹²⁴ SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1974, s. 72.

¹²⁵ MACHAR, Josef Svatopluk. *Životem zrazení: (idyly a dramata 1911-1915)*. 6. vyd. V Praze: Nakladatelství Šolc a Šimáček, 1915, s. 12.

¹²⁶ *Ibidem* s. 42.

vidí, ona sama se o nic starat nemusí. Není ale šťastná, svého muže prosí: „Pavle, drahý hochu, / nech bít mě, prosím, s osudem se trochu, / hled', život můj je tolik štěstíplný, / ty tak mě balíš do heboučké vlny, / že dusím se už! Dej mi vydychnouti!“¹²⁷ Tento příběh končí smrtí paní Anny S, sama si bere život paradoxně kvůli vztahu, pro který by jiné ženy udělaly cokoliv.

V básni *Beatus Ille* líčí majitelka malého domku s dvorkem svůj životní příběh novému nájemníkovi. Vypráví mu o tom, jak se velmi rychle vdala za sympatického muže, jen aby se už dostala z otcova domu: „Nám všem se líbil přítel jeho, / muž hezký, jména proslulého, / a konec konců všeho byl, / že nevěsta se ze mne stala / a svatba byla, za pár chvil. / Já arci maličko ho znala – / však což? Vždyť všecky rosteme / pro x, jež mužem zoveme.“¹²⁸ Po čase ale poznala jeho pravou povahu. Co měl rád nejvíce, byly peníze a zábava a i přesto, že nebyl na svou ženu zlý, ta byla velmi nešťastná. Když chtěla od manžela odejít, dostala odpověď od učitelky, jež měla v mládí velmi ráda, sestry Renaty: „Vytrvat ve všem u muže, / že takový je osud ženství, / že rád se zvrátit nemůže / že přísahla jsem poslušenství / i církev při muži v tom jest – / los ženy: dát se mužem vést.“¹²⁹ V tomto bodě se ale hrdinka vzepřela všem kolem sebe, svému muži i svým blízkým, a přestěhovala se sama do malého domku. Tím se vymaňuje z Macharových typů pasivních hrdinek. Stává se podobně jako Lucy v *Magdaleně* ženou aktivní, a přestože ji odsoudili všichni známí i celá její rodina, neváhá a jde naproti svému štěstí. Nezůstává v životě, který ji ubíjí, jako většina ostatních hrdinek.

Ani báseň *Digitalis* nezobrazuje ženu jako oběť, ba právě naopak, muž je v tomto vztahu dvou lidí ten utiskovaný a nepochopený. Ačkoliv se protagonistka umí dobře přetvařovat, nosí masku nešťastné ženy, muž v pláči vypovídá známému, jak to v jeho manželství doopravdy chodí. Machar vytvořil hrdinku, která nejenže není v manželství utiskovaná, ale ještě k tomu ostatním lidem celou situaci dosti zkresluje.

¹²⁷ MACHAR, Josef Svatopluk. *Životem zrazení: (idyly a dramata 1911-1915)*. 6. vyd. V Praze: Nakladatelství Šolc a Šimáček, 1915, s. 30.

¹²⁸ Ibidem s. 74.

¹²⁹ Ibidem s. 76–77.

Jak již bylo naznačeno, ve sbírce nejsou básně pouze o ženách, jsou zde básně také z jiných tematických okruhů. Například v *Hrdinovi* vypravěč s autobiografickými rysy popisuje setkání se svým starým učitelem, který mu chtěl vychválit jeho *Katolické povídky*. Oceňuje Macharův příklon k antice. Učitel konstatuje, že jeho řešením, když ho nechtěli nechat učit, co chtěl, byl odchod do penze. Obdivuje svého posluchače za to, jak hrdinně si stojí za svým přesvědčením: „Vím, vy, jenž deštěm šípů jdete / a jinak jednat sobě zvyk, / jen útrpně se usmějete, / jaký že já to bojovník!“¹³⁰

Stejně jako báseň *Horror Vacui*, i skladba *Dramatis Personae* je tematicky zaměřena na válku. Líčí její hrůzy, Machar naturalisticky popisuje, jak části těl mrtvých vojáků zůstávají trčet z hlíny. Také v básni *Maminko moje!* se dočteme o smrti vojáka. Toho ale na rozdíl od ostatních zabila mateřská láska. Tato báseň je v mnohém podobná textu *Z vlaku* ze sbírky *Zde by měly kvést růže...*, kde je také zobrazena síla mateřského citu, avšak v tomto případě je láska k matce tím, co by donutilo vojáka klidně se nechat zajmout protivníkem.

Zřejmě nejefektivnější skladbou celé sbírky *Životem zrazení* je epilog s názvem *Sestra Sylvia*. V tom totiž Machar navázal na epilog sbírky *Zde by měly kvést růže...*, ve kterém promlouval ke své malé dceři v kolébce. Chtěl jí tenkrát jako dítěti pomoci nést její těžký ženský úděl. V této sbírce apostrofuje již dospělou dceru, přičemž jádrem sdělení je přijetí faktu, že jako žena musí přežít veškerou bolest a musí umět tiché a sama trpět. Verše, které autor adresoval své dceři, jsou velice emotivní, napsané s láskou: „Nad kolébkou tvou před dvacíti roky / já psal ty tiché dramy, jimiž láme / Vás ženy život. / Toužíval jsem potom / ti jako krunýř dát svou hořkou skepsi, / svou nedobytnou vnitřní osamělost, / poznatky lidí, spoustu zkušeností, / jež zaplatil jsem draze na své cestě / a všecko marně. V demantové duši / máš čistou dobrotu a slunnou víru / i nadějí zdroj stále tryskající. / Tvým Osudem být – vše bych tak ti nechal. / Leč Osud vydá Životu nás v pospas / a ten je brutální a bezohledný. / Vím, kterak umí vytrhati růže / a zasít blíny. Vím, jak tvrdou pěstí / dovede na prach rozbít zářný demant. / Jak umí rdousit čistou, bílou víru / a když se modrý zrak už v sloup jí točí, / jak zachechtá se surově a drze. / Vím vše a vím, že on

¹³⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Životem zrazení: (idyly a dramata 1911-1915)*. 6. vyd. V Praze: Nakladatelství Šolc a Šimáček, 1915, s. 23.

se nezjinačí... / Vše může přijít... Život zradí všecky, / kdož jdou jím... Zradí jistě, bezohledně...“¹³¹

Přestože sbírka *Životem zrazení* je kritiky a literárními historiky spíše opomíjena, lze v ní nalézt spoustu nadčasových motivů (strach o dítě, odvaha stát za svým přesvědčením, přetvářka, úzkost z války). Stejně jako *Magdalena* ani tato sbírka se nezaměřuje na specificky ženské utrpení. Z větší části tematizuje osudy lidí, žen i mužů, kteří prošli bolestnou zkušeností a snaží se s těmito těžkostmi vyrovnat.

¹³¹ MACHAR, Josef Svatopluk. *Životem zrazení: (idyly a dramata 1911-1915)*. 6. vyd. V Praze: Nakladatelství Šolc a Šimáček, 1915, s. 160–161.

5 Závěr

Ve své práci jsem se zaměřila na dílo Josefa Svatopluka Machara, které bylo v několika odborných textech spojováno s pojmem feminismus. Cílem výzkumu bylo dokázat, že tato spojitost není správná, že Machar nemůže být nazýván feministou, a tedy ani jeho tvorba nemůže být brána jako feministická. Shrnula jsem hlavní body feministické literární vědy, které byly klíčové pro mou práci, v druhé části jsem představila Machara a jeho dílo, jak jej vnímali literární historikové v průběhu 20. a 21. století, a v poslední části jsem podrobila analýze Macharova díla, která bývají spojována s ženskou otázkou - *Zde by měly kvést růže...*, *Magdalena* a v menší míře i sbírka *Životem zrazeni*.

Lze konstatovat, že práce literárních historiků, kteří se J. S. Macharovi věnovali, se většinou soustředila na jiné aspekty Macharovy tvorby, zejména na počátky jeho lyrické tvorby, jeho fejetonistiku, díla, která dokumentovala Macharův boj s klerikalismem a jeho příklon k antice. Dílům o ženách nebyla věnována taková pozornost. Kromě Fedora Soldana ani jeden z literárních historiků 20. století nenazval autora feministou a jeho styl psaní feministickým.

Ve sbírce *Zde by měly kvést růže...* zachytil Machar ženy v různém postavení – jako manželky, jako stárnoucí ženy, ženy tyranizované či zklamané nebo například jako matky. Vyobrazil ženy pasivní, které nejsou schopny rvát se s osudem, raději tiše trpí. Avšak Machar žádným způsobem nevyzýval ženy k boji za svá práva. Ani jako autor, který se v několika básních stylizoval do pozice očitého svědka děje nebo do něj dokonce vstupoval z pozice vypravěče, nebojoval za své ženské hrdinky, nevybízal je k protireakci na jejich útlak. Jak bylo uvedeno v první kapitole, feministický přístup k literatuře vždy musí nutně obsahovat politické stanovisko, a to v Macharově sbírce vyjádřeno není. Přestože autor vystihl dokonale tehdejší ženskou životní zkušenost, chtěl především zobrazit deziluzi v životě člověka obecně, ne pouze v životě ženy. V mnoha básních by mohly být ženské protagonistky snadno nahrazeny mužskými postavami, čtenářský účinek by se nezměnil. V této práci bylo dokázáno, že v Macharově sbírce *Zde by měly kvést růže...* se ženy objevují opravdu pouze v tematicko-motivické rovině, Machar je nevyužíval k boji v rámci feministické ideologie.

Jestliže se Machar ve sbírce *Zde by měly kvést růže...* pohyboval v rovině společenské v menší míře než v rovině psychologické, v *Magdaleně* je hlavním tématem knihy právě společensko-politická kritika maloměšťáckého způsobu života, psychologie postav je zde vedlejší. Činitelem, díky němuž se Lucy dostala do těžké životní situace, je v *Magdaleně* společnost. Důraz není kladen na to, že Lucy nemá stejná práva jako muž, ale na to, že omezená maloměšťácká společnost není schopna odpustit člověku jeho minulost. Tento veršovaný román je vyprávěn s ironickým podtextem, jehož součástí je i název celého románu, a proto lze říci, že právě kritika tehdejšího způsobu života, prázdné politikaření a omezenost celé společnosti jsou tématem celého díla. Autor nechtěl stejně jako v předešlé sbírce zobrazit výhradně ženské utrpení. Stejně dobře by mu pro jeho záměr posloužila postava mladého souchotináře, který byl společností taktéž odvržen. Machar chtěl vykreslit obecně utrpení člověka (ať muže či ženy) v tehdejší maloměšťácké společnosti.

Pro sbírku *Životem zrazeni* si autor nevybral za své protagonisty pouze ženy, část sbírky tvoří básně, ve kterých hrají hlavní roli vojáci nebo například starý učitel. Rovněž zde není vyjádřeno žádné politické přesvědčení. Ani tato sbírka tedy nemůže být interpretována jako feministické dílo.

V bakalářské práci jsem prokázala, že žádné z analyzovaných děl nevykazuje výrazné znaky ženského psaní a není důkazem autorova feministického přesvědčení. Básník si vybral ženské hrdinky proto, aby mohl vyjádřit svůj deziluzivní postoj ke světu, v *Magdaleně* pak k české společnosti. Přestože nemůžeme nazvat J. S. Machara feministou, faktem zůstává, že lépe než kdokoliv jiný dokázal popsat utrpení svých hrdinů, jejich smutek a samotu. Díky melancholickému tónu, který použil nejen ve sbírce *Zde by měly kvést růže...*, ale také v *Magdaleně*, se tato Macharova díla snadno zapíší do paměti čtenářů.

6 Anotace

Autor práce: Tereza Pánková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická Fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Studijní obor: česká filologie – anglická filologie

Název práce: Feministické aspekty v díle J. S. Machara

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Počet znaků (včetně mezer): 91 092

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 39

Klíčová slova: J. S. Machar - feministická literární teorie - literatura 19. století - ženské psaní - *Zde by měly kvést růže...* - *Magdalena*

V této bakalářské práci jsou analyzována tři díla Josefa Svatopluka Machara, která jsou v odborných publikacích spojována s ženskými osudy – *Zde by měly kvést růže...*, *Magdalena* a *Životem zrazeni*. Záměrem práce je dokázat, že J. S. Machar nebyl feministka, že jeho tvorba nemůže být označována jako feministická a že se v jeho pracích ženy vyskytovaly pouze v tematicko-motivické rovině, nikoli jako prostředky pro boj v rámci feministické ideologie. V první části práce jsou shrnuty klíčové body feministické literární vědy, v druhé části je poté naznačeno, jak vnímali Machara a jeho dílo literární historici v průběhu 20. a 21. století. Třetí závěrečnou část tvoří analýza zmíněných děl.

7 Resumé

In this theses I turned my attention to the personality and work of Josef Svatoopluk Machar who was a Czech writer of the turn of 19th and 20th century. He was a poet of political protest, he wrote a lot of feuilletons but on the other hand he created impressive lyrical poems too. The aim of this work was to prove that J. S. Machar was not a feminist even though there were a few literary historians who claimed that he was. In the first chapter I summarized the key points of feminist literary criticism, in the second part of this work I presented how J. S. Machar and his work were perceived by literary historians during 20th and 21st century. In the last chapter I analyzed collection of poems *Zde by měly kvést růže...*, novel in verse *Magdalena* and other collection *Životem zrazení*.

Machar chose women as the protagonists of his books in all these three pieces of work. In my theses I demonstrated that it does not necessarily means that he was a feminist. Being a feminist in literature it requires certain political attitude which is not expressed in these books. Machar does not appeal to his women characters for fighting for their rights. In *Magdalena* he shows a picture of Czech small-town society which is unable to forgive the prostitute her past. The criticism of the Czech society is the theme of *Magdalena* not showing how woman can be tortured. Neither the collection of poems nor this novel is about specifically women's suffering. The author wanted to generally manifest the misery of humans not only women.

Even though I proved that we cannot call Machar a feminist we still can say that he cared about women a lot. He accurately expressed the loneliness and sad feelings of women and he managed to write clearly, not in a complicated way. That is probably why he got so many readers and followers.

8 Literatura

Prameny:

- BOUŠKA, S. *Zde By měly kvést růže*. In: Hlídka literární, 1895.
- DOSTÁL, Karel. *Zde by měly kvést růže...* In: Hlídka literární, 1895.
- HERBEN, Jan: *První moderní román ve verších*. In: Čas 1894.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Magdaléna, Zde by měly kvést růže...*In: Osvěta, 1895.
- MACHAR, Josef Svatopluk. *Konfese literáta*. 5. vyd. Editor Bohumil SVOZIL. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. 12. vyd. Praha: Vesmír, 1946.
- MACHAR, Josef Svatopluk. *Zde by měly kvést růže--: lyrická dramata (1891-1894)*. 20. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.
- MACHAR, Josef Svatopluk. *Životem zrazení: (idyly a dramata 1911-1915)*. 6. vyd. V Praze: Nakladatelství Šolc a Šimáček, 1915.
- PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Magdalena*. In: Literární listy 1895.
- PROCHÁZKA, Arnošt. *J. S. Machar: Zde by měly kvést růže...* In: Literární listy 1895.
- Recenzent skrytý pod šifrou –p. *Zde by měly kvést růže...* In: Světozor 1893/94.

Sekundární literatura:

- BURIÁNEK, František. *Česká literatura od 90. let 19. století do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.
- BUZKOVÁ, Pavla. *Žena v životě a díle Macharově*. Praha: F. Šimáček, 1918, 169 s.
- CIXOUSOVÁ, Héléne: „Smích Medúzy“. *Aspekt*, 2-3. Přeložil Hana HÁJKOVÁ. Bratislava, 1995. ISSN 1336099x.
- Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Vyd. 1. Editor Milena LENDEROVÁ. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- GÖTZ, František. *Pohled na dílo J. S. Machara*. In: Literární noviny, 1954.
- HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Vyd. 1. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.
- HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 8071063800.

KOSTRBOVÁ, Lucie. *Mezi Prahou a Vídní: česká a vídeňská literární moderna na konci 19. století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1966-0.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 1082 s. ISBN 9788071069638.

LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy. Vyd. 1. Editor Ansgar NÜNNING, editor Jiří TRÁVNÍČEK, editor Jiří HOLÝ, přeložil Aleš URVÁLEK, přeložil Zuzana ADAMOVÁ. Brno: Host, 2006. ISBN 8072941704.

MACHALA, Lubomír, Josef GALÍK, Erik GILK, et al. *Panorama české literatury*. Vydání první. Praha: Knižní klub, 2015. Universum (Knižní klub). ISBN 978-80-242-4818-9.

MACHAR, Josef Svatopluk. Česká moderna. In: ŠALDA, František Xaver. *Kritické projevy 2: 1894-1895*. Praha: Melantrich, 1950. s. 361-363.

MARTÍNEK, Vojtěch. *J. S. Machar: přehled jeho básnického díla*. V Praze: Nákladem F. Šimáčka, 1912.

MATONOHA, Jan. *Psaní vně logocentrismu: (diskurz, gender, text)*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1749-9.

MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Vyd. 1. Překl.: Renata KAMENICKÁ, Marian SIEDLOCZEK. Brno: Host, 2000, ISBN 80-86055-90-6.

MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Dějiny české literatury*. 3., Literatura 2. poloviny 19. století. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 631 s.

NOSKOVÁ, Magdalena. *Božena Benešová, 1873-1936*. [online]. Olomouc, 2009 [cit. 2016-04-04]. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Daniel Jakubíček. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/243g0t/>>.

NOVÁK, Arne, Antonín GRUND a Rudolf HAVEL. *Stručné dějiny literatury české: zkrácené znění podle 4. vyd. Přehledných dějin literatury české*. 1. vyd. Editor Antonín GRUND, editor Rudolf HAVEL. Olomouc: R. Promberger, 1946.

OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.

PECHLIVANOS, Miltos, ed. et al. *Úvod do literární vědy*. Praha: Herrmann, 1999. 452 s.

PEŠAT, Zdeněk. *J. S. Machar básník*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959.

POLÁK, Josef. *Česká literatura 19. století*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 8004239064.

SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1974, 303 s.

SVOZIL, Bohumil a Anna JONÁKOVÁ. *Česká literatura ve zkratce. [Díl] 3, Období od 90. let 19. století po polovinu 40. let 20. století*. 1. vyd. Praha: Brána, 2000. ISBN 8072430610.

VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Vyd. 1. Přeložil Aleš HAMAN. Jinočany: H&H, 2005. ISBN 8073190311.

ŽELEZNÁ, Hana. „Případ Viková – Kunětická“. *Príspevek ke studiu kritického myšlení o ženě a v ženě*. [online]. České Budějovice, 2007 [cit. 2016-04-04]. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. Dagmar Blümllová, CSc. Dostupné z: <http://theses.cz/id/it1fwp/>;

Ženská literární tradice a hledání identit: antologie angloamerické feministické literární teorie. Vyd. 1. Editor Libora OATES-INDRUCHOVÁ, přeložila Michaela CYRUSOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. ISBN 978-80-86429-69-4.

Obrázkové přílohy:

ŠAFF, Vojtěch Eduard. *Zde by měly kvést růže*. [online]. © 2009–2016 Centrum Bohuslava Martinů. [cit. 2016-08-04]. Dostupné z:

<http://www.cbmpolicka.cz/cz/sbirky/vytvarne-umeni/5216-zde-by-mely-kvest-ruze>

KUPKA, František. [online]. © 2009 LEVNÝ ANTIKVARIÁT. [cit. 2016-08-04].

Dostupné z: <http://www.levnyantikvariat.cz/photos/39910.jpg>

9 Přílohy

Příloha č. 1 – Obal knihy od Františka Kupky zachycující rezignovanou ženu.

Příloha č. 2 – Předloha pro obal knihy od Vojtěcha Eduarda Šaffa zachycující spoutanou ženu.

